

UNIVERSITETET
I OSLO

Om selvmord i ungdomslitteraturen

Thea Malene Hovland Vik

NOR4091 – Masteroppgave i nordisk, Lektorprogrammet

Nordisk litteratur

30 studiepoeng

Institutt for lingvistiske og nordiske studier

Det humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2022

Om selvmord i ungdomslitteraturen

Thea Malene Hovland Vik

© Thea Malene Hovland Vik

2022

Om selvmord i ungdomslitteraturen

<http://www.duo.uio.no/>

Sammendrag

Om selvmord i ungdomslitteraturen undersøker hvordan selvmord tematiseres i skjønnlitteraturen for ungdom i tidsrommet 2011–2021. Selvmord er den største helsetrusselen mot ungdom i dag, og myndighetene løfter frem skolen som en viktig aktør i Handlingsplan for forebygging av selvmord. I oppgaven diskuteres etiske dilemma og problemstillinger som kan oppstå i forbindelse med fremstillinger av selvmord i bøker beregnet på ungdom, ikke minst når selvmord formidles som løsningen på hovedpersonens vanskelige livssituasjon. Undersøkelsen bygger på en kvantitativ studie av 14 romaner for å avdekke hvilke mønstre som går igjen: Hvem tar livet av seg, hvor, hvordan og hvorfor, kombinert med en kvalitativ analyse av sentrale innholdselementer. Analysen og diskusjonen perspektiveres med statistikk, selvmordsforskning og barne- og ungdomslitteraturforskning, særlig Joseph A. Appleyards teori om lesing og forskjellige leseroller.

Utvalgets selvmordere er i hovedsak voksne kvinner. Overvekten av voksne kvinnelige personer som tar sitt eget liv skiller seg fra virkelighetens tall, som viser at flest selvmord – nesten to tredjedeler – begås av menn. Bøkene inneholder få eksplisitte skildringer av selvmordene som begås. Vi får oppgitt dødsmetode, men knapt noen detaljer. I *Om selvmord i ungdomslitteraturen* diskuteres de mest inngående beskrivelsene, både i forbindelse med etiske problemstillinger og hvordan de kan brukes i undervisningssammenheng. Ett av funnene i den kvantitative undersøkelsen viser at romanene med de mest positive avslutningene paradoksalt handler om en ung person som tar livet av seg.

Romanene som undersøkes, inneholder nok av vanskelige og mørke tema i tillegg til selvmord – dysfunksjonelle familieforhold, utenforskap, mobbing, alkoholisme og mishandling. Brukt i klasserommet kan de bidra til å fjerne tabuer og gi elever erfaringer som kan ruste dem for livet. Å diskutere problemene til litterære personer gjør det mulig å ta opp vanskelige forhold som elever sliter med, på en indirekte og dermed mindre «farlig», stedfortredende, måte. Men undervisningsoppleggene må forberedes nøye, og læreren må kjenne sine elever og ta høyde for reaksjoner som kan komme. De mest realistiske romanene anbefales som best egnet i klasserommet. Det er også de mest realistiske bøkene som ungdom ifølge forskningen foretrekker.

Forord

Det har vært både utfordrende og spennende å lese et utvalg romaner som handler om selvmord. Tematikken har vekket både reaksjoner og engasjement blant de jeg har møtt dette halvåret, og på den måten bidratt til mange gode samtaler med kjente og ukjente.

Jeg ønsker spesielt å takke veilederen min Marianne Egeland, som jevnlig har gitt meg påfyll av motivasjon og kunnskap. Samtalene med deg har vært inspirerende, om et tema som engasjerer oss begge. Takk for tålmodigheten din og dine grundige tilbakemeldinger. Jeg ønsker deg det beste for fremtiden.

Takk til de ansatte på Deichman Bjørvika som har bistått meg i arbeidet med å finne litteratur til oppgaven, og til Mira Mack Omdahl som bidro med informasjon om ungdomslitteratur. Takk til venner, familie, kolleger og bekjente som har gitt meg ideer og innspill underveis. Og takk til samboeren min Jonas, som har vært oppmuntrende og omtenksum i en intens periode av livet.

Thea

Oslo, juni 2022

Innhold

Sammendrag	v
Forord	vii
1 Innledning	1
1.1 Forebyggende tiltak	2
1.2 Prosjektet	3
2 Teori og metode	5
2.1 Hva er ungdomslitteratur?	5
2.2 Appleyards leserteori.....	6
2.3 Metode og utvalg.....	7
3 Leseskjemaet oppsummert	11
3.1 Form og komposisjon	11
3.2 Hovedpersonene	13
3.3 Selvmord i romanene.....	14
4 Hvem tar livet av seg, hvor, hvordan og hvorfor?	17
4.1 Hvem tar livet av seg?.....	17
4.2 Hvor?.....	22
4.3 Hvordan?	26
4.4 Hvorfor tar de livet av seg?	30
5 Etske dilemma og problemstillinger	35
5.1 Selvmord som løsning?	35
5.2 Fravær av skildringer og romanenes realisme	38
6 I undervisningen	41
6.1 Risiko for smitteeffekt?	41
6.2 Kan alle bøker brukes?	44

7 Avslutning.....	47
Litteratur.....	51
Primærlitteratur	51
Sekundærlitteratur	51
Vedlegg 1: Samlet leseskjema.....	55
Vedlegg 2: Alle leseskjemaene.....	57

1 Innledning

Hvert år er det omtrent 600–700 personer som begår selvmord i Norge (Folkehelseinstituttet 2021; Gursli 2022). Det er stor usikkerhet knyttet til de faktiske tallene, fordi noen selvmord blir feilaktig kategorisert, blant annet som ulykker. Nesten to tredjedeler av de som tar livet av seg er menn, selv om forskjellene mellom kjønnene har jevnet seg noe ut siden 1990-tallet (Folkehelseinstituttet 2021). Dersom man regner 10 etterlatte per selvmord, vil antall personer berørte tilsvare omtrent 6000–7000 i Norge hvert eneste år. Avhengig av hvordan man regner ut hvem som er berørte, vil tallene være mye høyere enn dette. Etterlatte og berørte har selv større sannsynlighet for å ta livet av seg. Selvmord er ikke bare den hyppigste dødsårsaken blant unge i dag, men blir ansett som en av de største helsetruslene ungdom står overfor (Norsk Helseinformatikk 2019). Mange av de etterlatte og berørte av selvmord er dessuten barn og unge. Selvmord utgjør med andre ord et stort samfunnsproblem. Hva kan ligge bak, og hva kan gjøres? Som kommende norsk- og religionslektor ligger disse spørsmålene til grunn for mitt prosjekt om hvordan selvmord tematiseres i ungdomslitteraturen.

Det finnes flere grunner til at noen velger å ta sitt eget liv. Psykiske vansker kan utgjøre en vesentlig faktor, men ofte spiller andre forhold inn. På Folkehelseinstituttets nettsider presiseres det at årsakene til selvmord er sammensatte, og at avvising, mobbing, overgrep og arbeidsledighet kan være en del av årsaksforklaringen (Folkehelseinstituttet 2015). Medienes påvirkningskraft fremheves som noe som kan bidra til å øke faren for selvmord. Presseomtaler av selvmord kan smitte, særlig hvis dødsmetoden blir beskrevet, eller en kjent person har tatt livet sitt (Nybø 2006, 2). De som blir påvirket, er gjerne «selvmordsnære mennesker som overidentifiserer seg med den avdøde» (Folkehelseinstituttet 2015). I tillegg er unge mennesker mer utsatt for en smitteeffekt skriver Reidun Kjelling Nybø, som for noen år siden var med på å revidere pressens Vær Varsom-plakat (2006).

På grunn av den mulige smittefaren var media lenge forsiktige med å omtale selvmord. I 2006 ble medienes veiledning for selvmordsomtale endret. I 1975-revisjonen sto det at «*Selvmord og selvmordsforsøk skal som hovedregel ikke omtales*» (Norsk Redaktørforening 2019, kursiv som i originalen). I 2006-revisjonen heter det at man skal være «*... varsom med omtale av selvmord og selvmordsforsøk. Unngå omtale som ikke er nødvendig for å oppfylle allmenne informasjonsbehov. Unngå beskrivelse av metode eller andre forhold som kan bidra*

til å utløse flere selvmordshandlinger'» (2019, kursiv som i originalen). I «Veileder for omtale av selvmord» skriver Nybø om begrunnelsen for revisjonen i 2006. Behovet for åpenhet fremheves som en viktig årsak. Hun skriver at «[s]elvmord og selvmordsforsøk har vært tabubelagte temaer», men de siste årene har åpenheten rundt disse temaene blitt større – både blant berørte og etterlatte (Nybø 2006, 1; Norsk Redaktørforening 2019).

Smitteeffekten som Nybø beskriver, gjelder ikke kun for presseomtaler av selvmord. Mennesker kan bli påvirket av tv-serier, filmer og litteratur. I 1744 ble romanen *Die Leiden des jungen Werthers* utgitt, skrevet av Johann Wolfgang von Goethe. Bokens store påvirkningskraft førte til at mange unge menn endte opp med å ta sitt eget liv, akkurat som hovedpersonen i boken (Rekdal 2016, 16). Dette fenomenet ble kalt for Werther-effekten, og har blant annet hatt innvirkning på presseomtalen av selvmord i dag. I tidsskriftet *Suicidologi* skriver Kari Wille Rekdal om litterære debutanter som tematiserer selvmord. Hun hevder at mange av de litterære skildringene aldri ville fått plass i en avis (16). Rekdal skriver at «[k]unstneriske forsøk på å beskrive det ubeskrivelige, det ujevnelige, er av helt grunnleggende betydning for oss som mennesker» (18).

I skjønnlitteraturen kan man sette seg inn i andre menneskers erfaringer og tanker. Viktigheten av at selvmord tematiseres, kan være til hjelp når man skal skape større åpenhet om temaet. Psykolog og forfatter Eivind Normann-Eide skriver at «[p]å sitt beste kan ... skjønnlitteraturen gi oss tilgang på andres sinn» (Normann-Eide 2016 (a), 11). I undervisningen kan litteraturen brukes som en inngang til å snakke om selvmord, og slik være med på å skape større åpenhet og forebygge selvmord blant unge. Fordi man leser fiksjon, møter man temaet med en viss avstand. Å tilnærme seg selvmordstematikken gjennom fiktive hendelser og karakterer, kan således gjøre det lettere for elevene og læreren å snakke om dette vanskelige sakskomplekset.

1.1 Forebyggende tiltak

Litteraturen kan brukes som et verktøy for personer som sliter med depresjon eller andre psykiske vansker. *Bibliotherapy* er en lesemetode som opprinnelig ble utviklet på grunn av lang ventetid for pasienter som trengte behandling for psykiske plager (Price 2019, 119). Psykiateren som forbindes med begrepet, er Neil Frude. Han ønsket å gjennomføre forsøk for å kunne identifisere hvilke bøker som faktisk hjalp pasientene. På denne måten kunne lesing bli den nye medisinen. Boktitlene ble «en resept» som pasientene måtte ta med til det lokale biblioteket (119). Helsevesenet i Storbritannia anbefaler forskjellige typer skjønnlitteratur og

selvhjelpsbøker til behandlingen.

Folkehelseinstituttet nevner nytten av gode tiltak «[f]or å styrke barn og unges selvfølelse, mestring av problemer og sosial tilhørighet [...]» (Folkehelseinstituttet 2015). De løfter frem viktigheten av at det forebyggende arbeidet bør foregå på flere arenaer, som i sosialetaten, arbeidsliv, medieoppslag og i utdanningsinstitusjoner (Folkehelseinstituttet 2015). Med bakgrunn i Handlingsplan for forebygging av selvmord (2020–2025) er det utviklet flere skoleprogrammer som kan virke selvmordsforebyggende. I handlingsplanen nevnes skolen som er en sentral forbyggingsarena, og det tverrfaglige temaet i skolens læreplan «folkehelse og livsmestring», nevnes som et nærliggende område for arbeid med selvmordstematikken (Helse- og omsorgsdepartementet 2020, 16).

Tilføringen av temaet «folkehelse og livsmestring» er ment å «[...] gi elevene kompetanse som fremmer god psykisk og fysisk helse, og som gir muligheter til å ta ansvarlige livsvalg» (Kunnskapsdepartementet 2017). Elevene skal kunne mestre livet, både i opp- og nedturen og oppøve evne til å «... kunne håndtere tanker, følelser og relasjoner [...]» (2017). Det er vel spesielt de vanskelige forholdene, følelsene og tankene som er relevante å arbeide med å utvikle. Ved å forberede elevene på hvordan man skal håndtere tunge tanker og vanskelige perioder, kan læreren bidra til å forhindre at flere unge tar sitt eget liv. Behovet for å fjerne tabuet knyttet til selvmord løftes frem i en utgave av *Suicidologi* fra 2016. Magne Raundalen, psykolog med bred erfaring innenfor krisesituasjoner, skriver at vi må være åpne med barna. I artikkelen viser Raundalen til barnehagebarn, og det er derfor ingen grunn til å tro at ungdom ikke skal kunne forvente den samme åpenheten (Raundalen 2016, 6).

Én måte man kan arbeide med selvmord i undervisningen på, er å ta i bruk litteraturen. Forskjellige fokusområder kan tillegges lesingen, som berørte, miljø, årsaker, behandling og løsning eller hjelp. Samtaler om selvmord og selvmordsforsøk kan bidra til å fjerne tabuet knyttet til selvmord, så vel som å gi elever nyttige erfaringer og kunnskap om emnet.

1.2 Prosjektet

Formålet med denne masteroppgaven er å kartlegge tendenser i romaner for ungdom som tematiserer selvmord, utgitt i tidsrommet 2011–2021. Motivasjonen for oppgaven ligger i de alvorlige konsekvensene for de mange enkeltmenneskene som årlig berøres av selvmord, og de vidtrekkende konsekvensene dermed for samfunnet. Selvmord er et samfunnsproblem som jeg som fremtidig norsk- og religionslektor må forholde meg til. Fordi lesing av og samtaler om litteratur kan være en inngang til å snakke om selvmord i undervisningen, er det aktuelt å

undersøke hvordan det skrives om selvmord i ungdomslitteraturen.

Det har tidligere vært forsket på hvordan man skal hjelpe ungdom i skolen som sliter med selvmordstanker. Flere forfattere og litteraturvitere har undersøkt selvmord knyttet opp mot ulike forfatterskap, som Sylvia Plath og Virginia Woolf. I boken *Skjønnlitterære selvmord* (2016 (b)) foretar Eivind Normann-Eide lesninger av flere kjente litterære selvmord, altså fiktive selvmord begått av karakterer i skjønnlitteraturen. Han stiller blant annet spørsmål om litteraturen kan hjelpe oss å se etter faresignaler hos suicidale personer. I tidsskriftet *Suicidologi* formidles forskning og historier om selvmord. Jeg har ikke funnet noen masteroppgaver som undersøker hvordan selvmord behandles i ungdomslitteratur.

Relevante spørsmål i forbindelse med dette prosjektet er: Hvem tar livet av seg, hvor, hvordan og hvorfor? Samsvarer litteraturen med virkeligheten? Finnes det noen etiske dilemma knyttet til selvmordsskildringene, og egner romanene seg til bruk i skolen? Ved å undersøke disse spørsmålene kan man kartlegge hvordan selvmord presenteres for ungdom i litteraturen, og samtidig undersøke hvilke bøker som kan egne seg til bruk i undervisningen. Problemformuleringen for denne oppgaven er: *Hvordan tematiseres selvmord i norsk ungdomslitteratur utgitt i perioden 2011–2021, og hvilke etiske problemstillinger kan oppstå i forbindelse med slike bøker og bruken av dem i undervisningen i skolen?*

Jeg har funnet 14 romaner innenfor det gitte tidsrommet som kan passe for ungdom. Det finnes flere romaner som tar opp selvmord, men disse ble utgitt i årene før 2011. For å kunne kartlegge bøkene har jeg brukt en kvantitativ innholdsanalyse, som egner seg godt til å undersøke tendenser innenfor et gitt utvalg. Jeg har valgt å bruke et leseskjema for å få en oversikt over innholdet i romanene, som er spesielt egnet for å kunne sammenligne kategorier innenfor et utvalg. Variablene i leseskjemaet inneholder informasjon om bøkens form og komposisjon, hovedperson og selvmord. Jeg har i tillegg brukt kvalitativ metode, og tatt for meg trekk ved romanene, og studert om og hvordan selvmordene skildres.

For å kunne besvare spørsmålene og analysere funnene, har jeg brukt perspektiver fra narratologi, forskning fra barne- og ungdomslitteraturfeltet og forskning om selvmord. Joseph A. Appleyards leserteori presenterer hvilke boktyper ungdom interesserer seg for, og hva ungdom selv vektlegger som viktige trekk i litteraturen. Teorien er relevant i forbindelse med spørsmålene knyttet til undervisning og etiske problemstillinger, for å kunne vurdere hvordan bøkene eventuelt kan påvirke leserne. Selvmordsforskningen bruker jeg til å sammenligne romanenes innhold med virkeligheten, og til å vurdere problematiske fremstillinger. Forhåpentligvis vil mitt arbeid om selvmord i ungdomsromaner kunne utvide det barnelitterære forskningsfeltet, og være av nytte for lærere i undervisningssammenheng.

2 Teori og metode

2.1 Hva er ungdomslitteratur?

Ungdomslitteratur kan defineres på flere måter. Overordnet plasseres ungdomslitteraturen innenfor barnelitteraturen, og det er vanlig ikke å skille mellom disse kategoriene. Én definisjon er å avgrense ungdomslitteratur til «[...] alle slags tekstar som har ungdom som målgruppe» (Slettan 2018, 9). Denne definisjonen er noe snever, ettersom den ikke tar høyde for at mange ungdom leser bøker som er utgitt med barn eller voksne som målgruppe. Man kan med fordel utvide definisjonen og heller omtale ungdomslitteratur som «litteratur som *handlar* om ungdom, *passar* for ungdom eller *blir lesen* av ungdom» (Slettan 2018, 10). Førsteamanuensis Svein Slettan, redaktør av og bidragsyter i boken *Ungdomslitteratur – ei innføring* (2018) skriver at tenåringsperioden er lang, og at det er umulig å bestemme hva som interesserer eller passer for en bestemt målgruppe (Slettan 2018, 10). Akkurat som at bøker utgitt for voksne kan passe for ungdom, kan bøker utgitt for barn, passe for de eldste tenåringene (Slettan 2018, 10). Tone Birkeland, Gunvor Risa og Karin Beate Vold, forfattere av *Norsk barnelitteraturhistorie* (2018), trekker frem betegnelsen *Young Adult* som en yndlingskategori innen bokbransjen. *YA* viser til at mottakerne av ungdomslitteraturen i realiteten blir stadig eldre (Birkeland, Risa og Vold 2018, 520).

I denne masteroppgaven velger jeg å operere med et utvidet ungdomslitteraturbegrep. Ungdomslitteratur kan i mitt materiale være bøker som er utgitt for voksne, ungdom eller barn, men de må handle om og passe for ungdom. Flere ungdommer liker å lese om personer som er eldre enn seg selv, og jeg regner derfor romaner med en ung hovedperson (opp til midten av 20-årene) som ungdomslitteratur. Å være ungdom trenger ikke først og fremst å kjennetegnes av alder, men kan eksempelvis karakteriseres av å befinne seg i en livsfase hvor problemstillinger som omhandler identitet står sentralt. Bøkene i utvalget jeg studerer, inneholder andre ungdomslitterære trekk knyttet til form og komposisjon. Språket i mange av romanene er dessuten tilpasset ungdommen, som oftest et muntlig språk og på den måten kanskje enklere enn i den typiske voksenlitteraturen.

Selv om det er vanskelig å vite hva som interesserer en viss målgruppe, operer man som regel med visse kjennetegn for bøker som kan passe for ungdom. Slettan trekker frem ungdomsperspektivet som et hovedtrekk ved ungdomslitteratur (Slettan 2018, 12). Forfatterne

formidler verden gjennom synsvinkelen til et ungt menneske, og hovedpersonene er ikke overraskende ungdom (Birkeland, Risa og Vold 2018, 520). Identitet og livsmestring er gjerne en typisk hovedtematikk, og ungdomsromaner er ikke sjelden orientert mot karakterenes følelsesliv (Slettan 2018, 22; Birkeland, Risa og Vold 2018, 521). Førstepersonsfortellere dominerer i dagens ungdomslitteratur, noe som er med på å formidle ungdomsperspektivet og er vesentlig for at leseren lett skal kunne identifisere seg med hovedpersonen.

Ungdomslitteraturen rommer mange sjangere som romaner, noveller, *fantasy*, dikt og bildebøker. I tillegg til *fantasy*, står den samtidsrealistiske ungdomsromanen sterkt blant ungdom. De liker å lese realistiske fortellinger, et kjennetegn ved denne sjangeren. Solbjørg Tormodsdotter Nes skriver i *Ungdomslitteratur – ei innføring* at den samtidsrealistiske ungdomsromanen er preget av stort alvor. Ved å ta opp alvorlige tema kan ungdomsleseren ende opp med en bedre forståelse av «både seg sjølv og omverda ...» (Nes 2018, 31). Spørsmål om identitet er typisk i den samtidsrealistiske ungdomsromanen, og henger tett sammen med alvor. Joseph A. Appleyard fremhever at ungdom ønsker å lese om dystre tema, fordi deres forståelse av verden har endret seg fra barn til ungdom (Appleyard 1991, 109). Hovedpersonen gjennomgår livskriser som dødsfall i nære relasjoner og abort, og vanskelige emner som seksuelle overgrep, mobbing og selvmord tematiseres hyppig (2018, 29). Til tross for dystre tematikk, kommer «ungdommane ... seg stort sett gjennom prøvingane» (2018, 29). Det er gjennom de vanskelige situasjonene at hovedpersonen utvikler seg og sin identitet. Den samtidsrealistiske ungdomsromanen er kjent for å undersøke ungdommens oppvekstsvilkår og familierelasjoner (2018, 33, 37).

Litteraturforskeren Maria Nilson omtaler den mørkeste ungdomslitteraturen etter 2010 som *Teen Noir* (Birkeland, Risa og Vold 2018, 525). Denne grenen utfordrer den tradisjonelle tanken om at bøker for ungdom må inneholde håp. De fleste romanene i utvalget mitt kan beskrives som samtidsrealistiske ungdomsromaner, eller til og med som *Teen Noir*.

2.2 Appleyards leserteori

I *Becoming a Reader: The Experience of Fiction from Childhood to Adulthood* (1991) skriver Joseph A. Appleyard om sin teori om lesing og hvordan mennesker blir gode lesere. Teorien og hypotesen til Appleyard bygger på intervjuer med forskjellige typer mennesker. Fokuset ligger på den transaksjonen som oppstår mellom leseren og teksten, og hva som kjennetegner lesere i ulike livsfaser. Mange omstendigheter bidrar til å forme leseren. Kulturen man vokser opp i, individuelle goder, utdanningsbakgrunn og den enkeltes personlige historie, er

eksempler på noen elementer som har innvirkning på leseren (Appleyard 1991, 3). Til tross for disse faktorene, argumenterer Appleyard for at det finnes noen mønstre som gjør seg gjeldende i hvordan man utvikler seg som leser fra barn til voksen (3). Han deler lesere inn i fem forskjellige leseroller, og den mest relevante rollen for denne oppgaven er tenåringsleseren eller «den tenkende leseren».

Ungdommer befinner seg, ut fra Appleyards hypotese om lesing, i den tredje fasen som tenkende leser. I denne livsfasen søker ungdom etter en egen identitet, og de vil ha karakterer de kan identifisere seg med i teksten de leser (Appleyard 1991, 99). Tenåringen leser for å oppdage innsikt om livet, verdier, tro og idealer. De foretrekker å lese romaner, ifølge Appleyard. Studiene hans tar utgangspunkt i eldre forskning og statistikk, og han skriver ikke om *fantasy* som vi vet er en favorittsjanger blant ungdom. Å lese om ungdom og problemer som ungdom står overfor er av spesiell interesse for den tenkende leseren (99). Det er av betydning at karakterene fremstår som autentiske, og dermed som sammensatte karakterer (14).

Til forskjell fra leseren på barneskolen, liker ungdomsleseren bøker der godt og ondt ikke er adskilt. Det gode og det onde opptrer istedenfor blandet, og de liker tema som handler om fordommer, sex, begjær og død (Appleyard 1991, 100). Ifølge Appleyard er det viktig for tenåringen at boken er realistisk og de liker, ikke akkurat uventet, å lese om noen som ligner på seg selv (100). Et realistisk kjennetegn er blant annet at karakterene ikke er endimensjonale, men heller er komplekse og har både gode og dårlige egenskaper (107). Ungdomsleseren identifiserer seg gjerne med flere karakterer i boken, men for at identifikasjon skal skje må leseren få tilgang til karakterens følelser og tanker (106). Appleyard skriver at den beste oppskriften på en person som ungdom kan relatere seg til, er en karakter som står midt mellom stadiet barn og voksen, er sensitiv og fremstår som en misforstått outsider (106).

2.3 Metode og utvalg

For å kunne kartlegge tendensene innenfor ungdomslitteraturen som handler om selvmord, har jeg valgt å bruke en kvantitativ innholdsanalyse. Metoden brukes som regel for å få en «oversikt over det normale innholdet i én eller flere kanaler i ett eller flere tidsrom» (Østbye mfl. 2013, 207). For å belyse tendenser og mønstre innenfor et utvalg egner metoden seg godt. Målet er å bruke dataregistrering for å foreta en systematisk og objektiv analyse, og på denne måten unngå bruk av skjønn.

En kvantitativ innholdsanalyse er formålstjenlig for å undersøke hvordan et bestemt tema blir behandlet, slik som jeg skal gjøre i denne oppgaven. Utvalget av litteratur er gjort på bakgrunn av flere avgrensninger. I tillegg til at bøkene skal passe for ungdom, og at de tematiserer selvmord, har jeg valgt å forholde meg til skjønnlitteratur, nærmere bestemt romaner. For å få et håndterbart materiale har jeg valgt å undersøke romaner utgitt de ti siste årene, i perioden 2011–2021. Ungdom liker å lese bøker fra sin egen samtid, og derfor er bøker som foregår i samtiden de mest relevante å analysere. Jeg ønsker å kartlegge norsk litteratur, og skal følgelig ta for meg romaner utgitt av norske forfattere. På bakgrunn av disse kriteriene har jeg utarbeidet en egen liste på 14 bøker som kan passe for ungdom og som omhandler selvmord. Listen er laget med hjelp fra ansatte på Deichman, og spesifiserte søk på Deichman.no og Bibsok.no. Noen romaner har «voksne» som målgruppe på Deichman sine nettsider, og disse har jeg vurdert om skal være med i utvalget på bakgrunn av formelle og innholdsmessige kjennetegn innenfor ungdomslitteraturforskningen. Dersom bøkene ikke handler om og passer for ungdom, er de ikke tatt med i utvalget.

Å unngå bruk av skjønn kan være vanskelig i arbeid med litterære tekster, ettersom forskjellige lesere vil kunne tolke og forstå tekstene på ulike måter. Jeg har tilstrebet en mest mulig objektiv vurdering av utvalget ved å bruke et leseskjema som datainnsamlingsmetode for oppgaven. Jeg har fylt ut et leseskjema og undersøkt de samme variablene for hver bok. Etter å ha fylt ut et leseskjema for hver roman har jeg deretter lagt resultatene i et felles samleskjema som finnes bak som vedlegg.

Jeg har hatt nytte av å bruke masteroppgavene til Hilde Mugaas (2014), og Anniken Løvdal og Bergljot Kaslegard Nordal (2007), som brukte leseskjemaer i sine undersøkelser. De hadde også et mål om å kartlegge tendenser innenfor et utvalg. Mugaas kartla den norske ungdomsromanen i 2013, med ønske om å vurdere hva som kjennetegner disse bøkene det aktuelle tiåret. Løvdal og Nordal undersøkte norske romaner utgitt for voksne i 2006, med et mål om å finne mønstre i romanene fra denne perioden. Begge masteroppgavene tar for seg et større utvalg innenfor en kort tidsepoke. Jeg tar for meg et snevrere utvalg innenfor en lengre tidsperiode. Primærmaterialet i denne masteroppgaven består av følgende titler:

Martina Gaux. *Hangman* (2011)

Marte Aune. *May Lenda* (2013)

Lisette Askø. *Skygge* (2014)

Heine T. Bakkeid. *Tjernet* (2014)

- Sanne Mathiassen. *Bare en time til* (2014)
- Aasne Linnestå. *Mamma er et annet sted* (2015)
- Maria. B. Bokneberg. *Lukta av våt jord om natta* (2016)
- Kathrine Nedrejord. *Hvem er jeg når du blir borte* (2016)
- Pia og Kristin von Hirsch. *Med på leken* (2016)
- Tom Kristensen. *Jakten* (2017)
- Maria Navarro Skaranger. *Bok om sorg (fortellingen om Nils i skogen)* (2018)
- Bjørn Ingvaldsen. *Nattskift i nekropolis* (2019)
- Eva Aagaard. *Døtre* (2019)
- Helene Guåker. *Høgspenning livsfare* (2020)

Primærmaterialet i *Om selvmord i ungdomslitteraturen* består altså av 14 romaner med totalt 15 forfattere. Elleve av romanene kan plasseres som samtidsrealistiske ungdomsromaner, ettersom bøkene bærer preg av stort alvor og hovedpersonen opplever en form for krise. De har realistiske skildringer av både personer og miljø, og tar opp sentrale sider ved det å være ungdom (Nes 2018, 30). To av bøkene faller ikke innenfor denne kategorien på grunn av et mindre realistisk hendelsesforløp. I tillegg kan én bok kategoriseres som *Teen Noir*.

Romanene i utvalget handler om unge personer, som regel tenåringer eller personer i starten av 20-årene. De står overfor en livskrise, opplever sykdom eller befinner seg i vanskelige situasjoner. Utfordringene for karakterene i bøkene handler om hvordan de skal komme over at noen de kjenner har tatt sitt eget liv. I andre romaner leder handlingen opp mot et selvmord eller en krise. Utvalgets bøker tar opp problemstillinger knyttet til hvordan man skal forholde seg til andre mennesker og samfunnet generelt, og tematiserer relasjoner og utenforskap.

Leseskjemaet jeg har utarbeidet, består av 33 variabler. Noen variabler står i uthevet skrift og disse markerer en egen kategori. Variablene i vanlig skrift bidrar med utfyllende informasjon til variabelen med uthevet skrift ovenfor. De forskjellige variablene omhandler blant annet narratologiske kategorier, hovedpersonene og selvmordene. De elleve første variablene inneholder informasjon om form og komposisjon. Her har jeg også inkludert informasjon om miljø og bøkens avslutninger. Flere av disse variablene er spesielt egnet for å vurdere hvilke verk som kan brukes seg i undervisningen. De neste åtte variablene omhandler hovedpersonen(e). Hovedpersonen er den vi opplever handlingen gjennom og får mest tilgang til, og er dermed den leseren lettest relaterer seg til. Variablene er aktuelle for å

diskutere etiske problemstillinger knyttet til selvmord, og hvilke bøker som egner seg til bruk i undervisningen. De siste fjorten variablene omhandler selvmordene som tematiseres i romanene, og de er relevante for alle delene av problemstillingen: Hvordan selvmord skildres, hvilke etiske problemstillinger som følger av selvmordstemaet, og hvilke bøker som egner seg i klasserommet. Variablene inneholder blant annet informasjon om familierelasjoner, kjønn, alder og livsfaser, psykiske lidelser og beskrivelser av selvmordet.

3 Leseskjemaet oppsummert

Utvalget består av 14 titler med totalt 15 forfattere. Lengden på bøkene varierer fra 90 til 406 sider. Forfatterens alder da bøkene ble utgitt, varierer mellom 19 og 61 år, og 10 av 15 forfattere var mellom 19 og 40 år gamle ved bokens utgivelse. Fem forfatterne befinner seg i aldersgruppen 52–62 år. Målgruppen på verkene varierer, men den dominerende målgruppen er 13–15 år. Fire av bøkene har enten målgruppen 9–12, 9–15 eller 11–15 år. Tre av romanene er kategorisert som voksenlitteratur, men de handler om unge hovedpersoner og deres livsproblemer, og er derfor med i utvalget.

3.1 Form og komposisjon

Av totalt 14 romaner har ti bøker en jeg-forteller. Resultatene er som forventet, ettersom førstepersonsfortelleren er typisk i ungdomslitteraturen. Ifølge Appleyard kan den tenkende leseren lettere identifisere seg med en jeg-forteller (1991, 99). Tilgangen på følelser og tanker er for ungdomsleseren en betingelse for å kunne knytte seg til og interessere seg for en karakter. To av romanene har en tredjepersonsforteller med sentralperspektiv på hovedpersonen, og følelseslivet blir således tilgjengelig for leseren. De to siste bøkene veksler mellom en første- og tredjepersonsforteller. I den ene romanen veksler fortelleren mellom hvert kapittel, og det er flere førstepersonsfortellere. I den andre romanen er vekslingen mindre kategorisk.

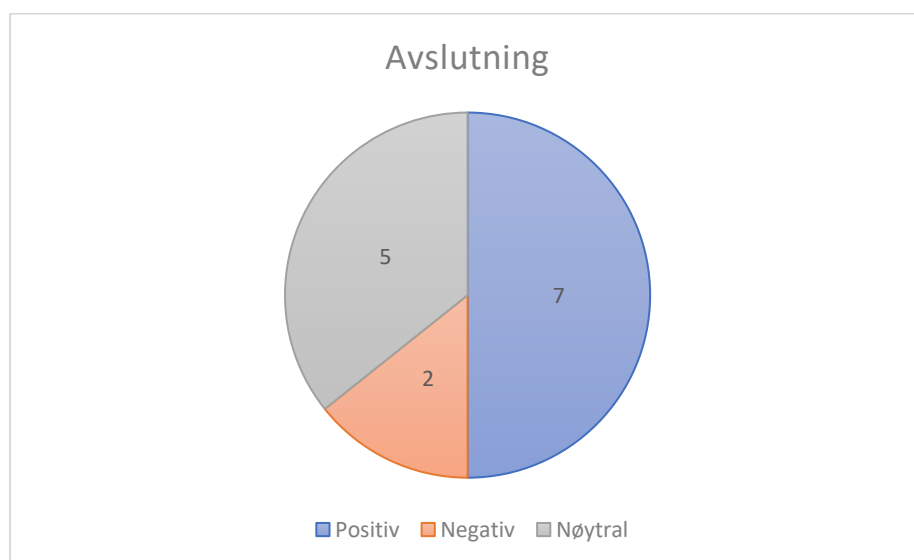
Bruk av presens er vanlig i bøker for ungdom, ettersom en handling i nåtid kan gi leseren en følelse av «å vere til stades i situasjonen» (Slettan 2018, 13). Ikke overraskende foregår handlingen i flesteparten av romanene i presens, og kun én bok veksler mellom fortid og nåtid (*Nattskift i nekropolis*). En fortelling i nåtid gir mer intense opplevelser, fordi man har tilgang på de emosjonelle reaksjonene og tankene som personen opplever i øyeblikket. De fleste romanene inneholder imidlertid tilbakeblikk, og vi får dermed tilgang på tidligere hendelser. En analepse kan vise følelsesmessige reaksjoner og hendelser på et nåtidsplan, som ellers ville vært vanskelig å forstå og sette seg inn i for leseren (Andersen 2012, 33).

Handlingen foregår innenfor en periode på et halvt år i ti av romanene. Det korte tidsspennet kan gi en mer intens leseopplevelse. I ni av romanene foregår handlingen på mindre steder, og

fem romaner foregår i større byer.

Halvparten av bøkene har en positiv slutt, og hovedpersonen går videre med sitt normale liv etter selvmordet eller krisen de har opplevd. Personen vender mer eller mindre tilbake til sitt gamle jeg, eller finner en ny glede i livet som peker mot en normalisert hverdag. I fem av bøkene er avslutningen nøytral. Karakterene er ved bokens slutt fortsatt preget av hendelsen, og de går en usikker fremtid i møte. Kun to bøker kan sies å ha en negativ slutt (*Høgspenning livsfare* og *Nattskift i nekropolis*), og situasjonen befinner seg fortsatt på et kritisk punkt når fortellingen opphører. Det er vanskelig å se for seg hvordan hovedpersonen skal klare å navigere seg videre i livet sitt. Birkeland, Risa og Vold skriver at den mørkeste ungdomslitteraturen kjennetegnes av en «[...] open eller tvetydig slutt» (2018, 523). Håpet kan være der skriver de, men det virker lett å knuse (523). En åpen slutt med usikkert håp er noe som går igjen i bøkene med en negativ eller nøytral slutt i mitt materiale.

Appleyard fremhever at de bøkene ungdom liker, er bøker som ikke kommer med en løsning på problemet. Dette kan innebære at det ikke alltid er en positiv avslutning, noe som kan gi en mer realistisk leseopplevelse (Appleyard 1991, 116). En åpen slutt kan fremme tenking hos ungdomsleseren, noe ungdom selv fremhever som et sentralt trekk i litteraturen de interesserer seg for (111).

Figur 1: Fordeling av positive, negative og nøytrale avslutninger i de 14 romanene.

3.2 Hovedpersonene

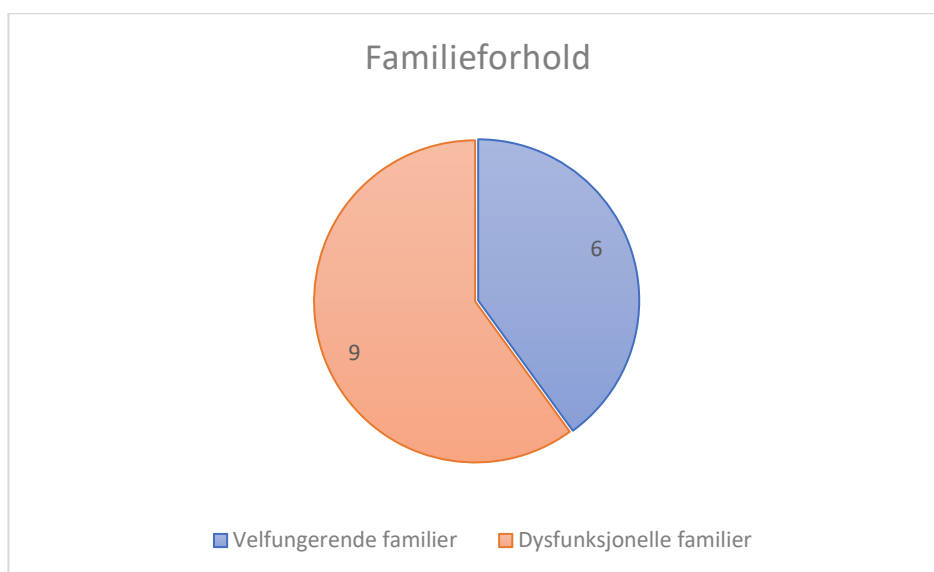
I materialet bestående av 14 romaner er det totalt 15 hovedpersoner. Alderen på hovedpersonene varierer fra 12 år til et sted i 20-årene. Hovedpersonen er unntaksvis den som tar livet av seg i romanene som er brukt i denne masteroppgaven. De står på sidelinjen og betrakter situasjonen, noe som skaper mer realisme enn å fortelle om sitt eget selvmord. Som regel befinner hovedpersonen seg i samme miljø som selvmorderen. De føler begge på utenforskap, identitetskriser og vansker med å mestre livet. Hovedpersonen er som oftest en pårørende, og deres historie handler om hvordan de håndterer tapet av en de kjenner. Fravær av sosial tilhørighet blir hyppig tematisert i romanene. Psykolog og professor Thomas Joiner fremhever mangel på sosial tilhørighet som én av tre hovedfaktorer til hvorfor noen velger å begå selvmord (Normann-Eide 2016 (a), 14).

Det er en overvekt av kvinnelige hovedpersoner i utvalget, faktisk er så mange som 12 av 15 hovedpersoner jenter. Det er vanligvis tankene og følelsene til personen som er i sentrum av fortellingen, gjeldende for både de kvinnelige og mannlige hovedpersonene. Birkeland, Risa og Vold skriver at ungdomslitteraturen typisk er orientert mot følelseslivet (2018, 521). At følelseslivet er i fokus virker dessuten nærliggende i bøker som tematiserer alvorlige emner. Hovedpersonene er komplekse, noe Appleyard fremhever som et viktig trekk for ungdomsleseren. Halvparten av karakterene kan plasseres som alminnelige i kategorien sosial tilpasning, og fem kan plasseres som sosialt utenfor. To av hovedpersonene veksler mellom å være sosialt innenfor og utenfor. Denne vekslingen kan sammenlignes med den tradisjonelle hjemme–borte–hjemme-strukturen, typisk i ungdomslitteraturen.

Tre av hovedpersonene har flere venner, og én hovedperson har ikke venner i det hele tatt (*Nattskift i nekropolis*). Flesteparten av hovedpersonene har én eller et par venner. Til tross for at de har noen få venner, fremstilles de overveiende som utenforstående. Appleyard hevder at utenforskap er noe ungdomsleseren identifiserer seg med (1991, 106). Hos tre av personene gis leseren ingen informasjon om venner. Det er nærliggende å tro at fravær av skildringer av vennskap kan vise en form for mangel på vennskap.

Ni av 15 hovedpersoner lever i en dysfunksjonelle familier, som kjennetegnes av fraværende foreldre, mangel på kommunikasjon eller utfordrende relasjoner. Noen karakterer befinner seg i en familiesituasjon som kjennetegnes av både dysfunksjonalitet og velfungerende relasjoner. Selv om hovedpersonene har et godt forhold til noen av familiemedlemmene, har jeg kategorisert familieforholdene som dysfunksjonelle på grunn av ustabiliteten innenfor familien. Utfordringene som personen med velfungerende

familierelasjoner opplever er knyttet til identitet, miljøet på skolen eller utfordringer i vennegruppen. Syv av hovedpersonene bor sammen med begge foreldrene sine, og fem personer bor kun med far. Det er verdt å merke seg at ingen personer bor med mor alene. Tre hovedpersoner har begge foreldrene til stede i starten av fortellingen, men kun én senere. Det er bare én hovedperson som har én forelder til stede i starten, og senere ingen (*Hangman*). Omtrent halvparten av hovedpersonenes foreldre er skilt.

Figur 2: Hovedpersonens familieforhold (totalt 15 hovedpersoner).

3.3 Selvmord i romanene

I utvalget forekommer det totalt 15 selvmord. I én roman er det ingen som tar livet av seg, men hovedkarakteren har et ønske om å ta sitt eget liv og gjennomfører et selvmordsforsøk (*Med på leken*). I to romaner begår to personer selvmord (*Nattskift i nekropolis* og *Tjernet*). 11 av 15 selvmord begås av en i hovedpersonens familie. To venner av hovedpersonen tar sitt eget liv, én bekjent og én hovedperson. I romanen hvor hovedpersonen tar livet av seg (*Nattskift i nekropolis*) er slutten åpen og gir rom for tolkning. Det er imidlertid nærliggende å anta at hovedpersonen tar sitt eget liv, selv om selvmordet ikke formidles eksplisitt. I utgangspunktet vil et selvmord som begås av en hovedperson kunne oppleves urealistisk, med mindre historien formidles som et brev eller en dagbok. *Nattskift i nekropolis* kan leses som dagbok eller tankerekke med en hovedperson som forteller i fortid store deler av boken. Leseren får ikke vite hva som skjer etter de siste tankene som formidles. På denne måten oppleves romanen realistisk, til tross for at det er hovedpersonen som tar sitt eget liv.

Flest voksne begår selvmord i romanene. En ung leser vil antakelig ha mer til felles med de unge personene, noe som kan gjøre at ungdomsleseren ikke vil gjenkjenne seg selv i en voksen selvmorder. Det er likevel seks selvmord som begås av unge personer – fem ungdom og én ung voksen. Identifikasjon med selvmorderen er mer tilgjengelig i disse bøkene. På den andre siden tilbys leseren sjelden tilgang på tankene og følelsene til personen som tar livet av seg, noe som er med på å skape avstand.

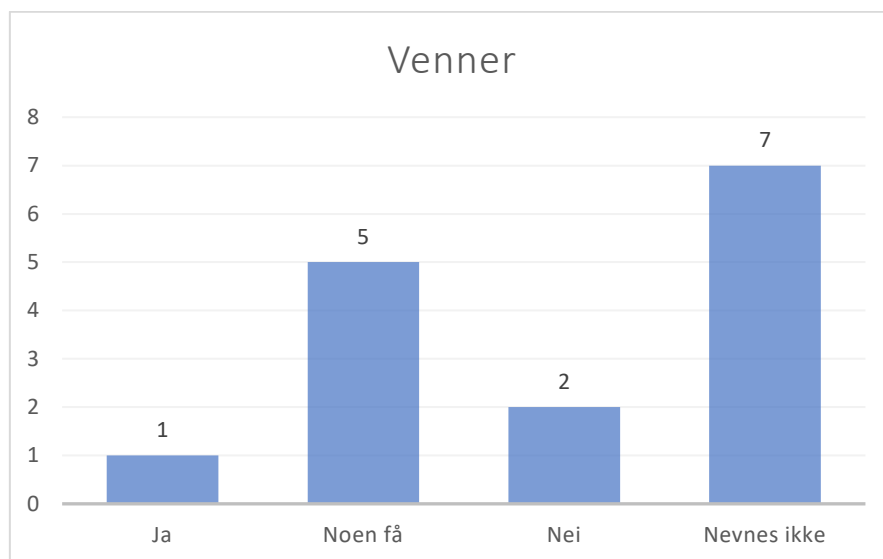
Flertallet av de som tar livet av seg er i slekt med hovedpersonen: Mødre, brødre, én tante, én far og to besteforeldre. I *Tjernet* (2014) er selvmorderne hovedpersonens besteforeldre. I boken møter vi 16 år gamle Jonas som skal dra på hytta med familien for første gang på mange år. Det var etter den siste hytteturen at bestefaren tok livet av seg. Som vi senere får vite begikk bestefaren selvmord fordi han ble smittet av en parasitt. For å forhindre at smitten skulle spres til de andre i familien, tok han sitt eget liv ved selvpåtenning. Bestemoren blir senere i boken smittet, og velger å forlate livet hun også. Besteforeldrene ofrer sine egne liv for å beskytte familien. De har ingen psykiske plager, og heller ikke et ønske om å dø fordi livet er for vanskelig å leve. Som vi vet er realisme et krav for ungdomsleseren, ifølge Appleyard. *Tjernet*, og én annen roman i utvalget, skiller seg fra de andre bøkene ved at de har mindre realistiske handlingsforløp, og selvmordstematikken ligger i bakgrunnen for andre hendelser.

Selvmordene i romanene formidles i hovedsak eksplisitt, og i kun to bøker forstås selvmordet implisitt (Max i *Nattskift i nekropolis* og bestemoren i *Tjernet*). 12 av 15 personer viser på forhånd tegn på vansker. De unngår kontakt med familie og venner, noen slutter å møte opp på skolen, og andre slutter å spise og sove. Halvparten av selvmorderne har en psykisk lidelse, selv om leseren sjelden gis opplysninger om navnet på diagnosen. For 10 av 15 karakterer utløses selvmordet av en triggende faktor, som mishandling eller mobbing.

Halvparten av selvmorderne har få eller ingen venner, eller så nevnes ikke vennerelasjoner i det hele tatt. At leseren ikke gis informasjon om vennskap, kan bety at personen er venneløs. I andre tilfeller kommer vi ikke like tett på personen som tar livet av seg. Fravær av sosial tilhørighet er sentralt hos de som begår selvmord, selv om de har noen få venner. Mange opplever en følelse av utenforskap, og andre ser på seg selv som en byrde for andre. I *Suicidologi* beskrives mangel på sosial tilhørighet som en hovedfaktor som i virkeligheten kan korreleres direkte til ønsket om å ville dø (Normann-Eide 2016 (a), 14).

I halvparten av romanene har et selvmord forekommet rett før begynnelsen av fortellingen. Handlingen i disse bøkene preges jevnt over av hvordan hovedpersonen skal håndtere livet etter selvmordet. Analepser er høyfrekvent, slik at leseren får muligheten til å

bli kjent med selvmorderen. I seks av bøkene skildres tiden før og etter selvmordet. Vi følger personene i tiden forut for selvmordet og de etterlatte på veien deres videre. Det er kun én bok som har fokus på tiden som leder opp til selvmordet, og hvor fortellingen avsluttes kort tid etter dødsfallet (*Høgspenning livsfare*).

Figur 3: Har selvmorderne venner? (totalt 15 personer)

4 Hvem tar livet av seg, hvor, hvordan og hvorfor?

Utvalget mitt på 14 romaner tilsvarer norske titler som tematiserer selvmord og kan passe for unge lesere utgitt i løpet av perioden 2011–2021. Slik sett er utvalget representativt og kan brukes som grunnlag for å sammenfatte hvem som tar livet av seg, hvor, hvordan og hvorfor i norsk ungdomslitteratur det aktuelle tiåret, og hvordan eller hvorvidt litteraturen speiler samfunnet.

4.1 Hvem tar livet av seg?

Av totalt 15 selvmord som forekommer i romanene, begås seks av menn og ni av kvinner. Overvekten av kvinner som begår selvmord gjenspeiler ikke de faktiske forholdene i samfunnet, med over dobbelt så mange menn som kvinner. Syv kvinnelige karakterer befinner seg i livsstadiet voksen, og kun to av de kvinnelige selvmorderne er ungdommer. Det høye antallet voksne kvinner står i sterk kontrast til de mannlige karakterene, med ikke flere enn to voksne representert i de 14 romanene. At selvmorderne som oftest er voksne, samsvarer med tallene fra Folkehelseinstituttet (2021). Flere unge menn enn unge kvinner tar livet av seg i utvalget, med totalt fire personer. Det er et påtagelig funn at ingen av de voksne mannlige karakterene som begår selvmord har psykiske sykdommer, mens fem av syv voksne kvinner har psykiske lidelser. Ut fra disse bøkene kan vi sitte igjen med et inntrykk av at det er en sammenheng mellom psykiske lidelser, selvmord og voksne kvinner. Én av to voksne menn har problemer med alkohol.

Sammenhengen mellom kvinner og psykiske lidelser samsvarer med tallene Folkehelseinstituttet presenterte i en rapport fra 2009, som senere ble oppdatert i 2016. I rapporten står det at «[f]orekomsten av angstlidelser, depressive lidelser og spiseforstyrrelser er høyere hos kvinner, mens rusrelaterte lidelser er vanligere hos menn. Alt i alt har kvinner mer psykiske lidelser enn menn» (Folkehelseinstituttet 2016). I utvalget har noen av de voksne kvinnene problemer med piller og alkohol i tillegg til psykisk sykdom.

Om de voksne kvinnene gis leseren enten informasjon om hvilken psykisk lidelse karakteren har, eller antydninger som tilsier at personen får behandling innenfor det psykiske helsevernet. Eksempelvis sliter personene psykisk over en lengre periode, eller de bruker

medisiner for å behandle en sykdom eller andre forhold de strever med. Noen av selvmorderne har vært innlagt på en institusjon eller sykehus. Å ha destruktive tanker eller andre problemer som ikke behandles med hjelp fra profesjonelle, medisiner eller innleggelse, har jeg valgt ikke å kategorisere som en psykisk lidelse. I noen av tilfellene der leseren ikke presenteres for informasjon om psykiske utfordringer eller andre vanskelige forhold, kan selvmordet komme overraskende på leseren. Men det er ikke tilfellet blant de voksne kvinnene.

I *Nattskift i nekropolis* (2019) av Bjørn Ingvaldsen, strever hovedpersonens mor med psykisk sykdom. Boken rommer mange alvorlige tema som omsorgssvikt, utenforskap, alkoholisme og død. I romanen møter vi hovedpersonen Max og moren hans, som begge tar livet av seg. Max bor alene med moren, mens faren bor med sin nye kone og deres to barn. Morens problemer er mange, og gjennom ytringer som «... jeg kunne høre at moren min satt i stolen og drakk vin» (Ingvaldsen 2019, 56), forstår leseren at hun har et alkoholproblem. Hun føler seg fanget i morsrollen, og har alltid hatt et ønske om å gjøre karriere. Nattskift – og bokens tittel – viser til morens lange arbeidsnetter, da hun brukte tiden på å forske på «de dødes by», nekropolis. Hun ender til slutt opp med å ta livet av seg, og det er Max som finner henne. Etter selvmordet kjenner Max seg uønsket, både av moren som valgte å forlate ham, og av faren som han senere flytter til. Max opplever ingen tilhørighet lenger, og han begår selvmord, på samme sted som moren.

I *Høgspenning livsfare* (2020) av Helene Guåker, tar moren til hovedpersonen livet av seg. Bokens hovedperson og jeg-forteller Lea, har nettopp flyttet hjemmefra for å begynne på videregående. Familien bor på gård og Lea har likt å være hjemme med familien. Etter at Lea flytter, oppdager hun at moren ikke er gjenkjennelig for henne. Moren har en bipolar lidelse og blir innlagt i løpet av historien. Lea strever med å forholde seg til morens atferdsendring, og har ikke hatt kjennskap til morens psykiske utfordringer tidligere. Moren tar livet av seg, men leseren får ingen detaljer om selvmordet. Fortellingen ender kort tid etter begravelsen til Leas mor. Nå er det kun Lea og faren igjen, og vi sitter igjen med en følelse av at de ser dystert på fremtiden. Leserens får informasjon om sinnstilstanden til moren gjennom direkte tale. Morens svar til hovedpersonen er som oftest uengasjerte eller fraværende når hun er deprimert, og oppstemte og tilfeldige når hun er manisk. På grunn av dette vet verken Lea eller leseren hva de kan forvente, noe som er med på å skape spenning i teksten.

Tittelen på boken, *Høgspenning livsfare*, viser til Leas utfordringer med å mestre livet og hennes periodevise tanker om å ta sitt eget liv. Hun går langs togsporene, og lurte på om hun skal bevege seg inn på området der det står «høgspenning livsfare». Forsidebildet tar opp

ett av bokens mest sentrale tema. Vi ser to jenter som sitter på en benk – én med en maske over ansiktet, med tydelige streker og linjer, og én mer diffus figur uten farger og med streker over ansiktet. Illustrasjonen skal forestille to versjoner av Lea, som kjenner seg splittet. Hun makter ikke å befinne seg i den situasjonen hun er i, og går så langt at hun bytter navn for å kunne føle seg som en annen person. På den ene siden er hun Lea, som er venneløs, sjenert og med en mor som er psykisk syk. På den andre siden er hun Vilde, som har venner, kjæreste og bor i et helt normalt hjem.

Selvorderne i *Høgspenning livsfare* og *Nattskift i nekropolis* er hovedpersonenes mødre. Fraværende mødre utgjør den største gruppen selvmordere, og forekommer i de 14 romanene med totalt fem personer. De tre siste titlene med mødre som tar livet av seg er *Mamma er et annet sted*, *Lukta av våt jord om natta* og *Bare en time til*. De utstyres med flest tegn på vansker, og det de sliter med beskrives mer inngående. De misbruker alkohol, lyver for barna sine, lider av insomnia eller sover hele tiden. De uttrykker et ønske om å være alene, og leseren skjønner da at noe er fryktelig galt. Ønsket om å være alene kommer enten til syne gjennom direkte tale, tankene til hovedpersonen eller gjennom handling – de reiser vekk fra familien.

I *Mamma er et annet sted* (2015), skrevet av Aasne Linnestå, har moren begått selvmord forut for fortellingen. Ut fra jeg-personens beskrivelser, kan vi få et inntrykk av at moren er psykisk syk. Hovedpersonen Tale, kjenner på både sorg og sinne etter morens død, og strever med å håndtere følelsene sine. Hun opplever at følelsene hun sitter inne med, ikke er de som forventes av henne. Utgangssituasjon oppleves brutal – «MAMMA ER DØD», er det første vi leser (Linnestå 2015, 5, versaler som i originalen). Leseren dras inn i jeg-fortellerens krise med en gang, og bruken av versaler er med på å formidle alvoret i situasjonen. Tale forteller om hvordan morens oppførsel endret seg i tiden før selvmordet: «Da hun slutta å lage mat. Slutta å lese for Jo. Slutta å følge med på leksene våre. Slutta å rydde opp etter seg. Slutta med det ene og det andre. Det var det hun gjorde. Og overlot alt til pappa» (10). Gjentakelsen av ordet «slutta» forsterker leserens opplevelse av moren som fraværende. De fleste selvmorderne går gjennom en atferdsendring som moren. Handlingen leder opp til morens begravelse, hvor Tale endelig klarer å slippe følelsene sine løs.

I *Bok om sorg (fortellingen om Nils i skogen)* (2018) møter vi en ung kvinnelig hovedperson. Jeg-fortelleren, den unge kvinnen, forteller om broren Nils og familien deres. Hovedpersonen og familien prøver å manøvrere seg i sorgen etter Nils' død, og i tilbakeblikk fortelles det om en utfordrende oppvekst. Nils, som tar livet av seg, er den eneste unge selvmorderen i utvalget med en psykisk lidelse. Handlingen drives av jeg-fortellerens søken

etter å finne en forklaring på brorens valg. Hun betrakter familiens og Nils' opplevelser, og leseren dras mellom analepser, nåtidige tankerekker og gjengivelse av samtaler mellom familiemedlemmene. På denne måten presenteres leseren et utfyllende bilde av familiens strukturer og utfordringer. Romanen er bygget opp av syv kapitler, som igjen inneholder forskjellige tekstsekvenser nummeret med tall. Inndelingen kan gjøre det lettere for ungdomsleseren å holde følge med de hyppige anakroniene, og vekslingen mellom tanker og tale.

Setningen «[d]et var jo dette vi var redde for, vi visste jo at dette kunne skje» (Skaragner 2018, 9), møter vi på bokens første side. Nils ender opp med å ta livet av seg ved å hoppe fra blokka han bor i, og selvmordet kommer ikke uventet på familien. Han har vist tegn på vansker gjennom hele livet, og gikk i behandling hos en psykiater og var innlagt ved flere anledninger. Bokens forside er en illustrasjon som viser flere farger i et både ryddig og kaotisk oppsett. Over fargene er det streket over med svarte linjer på kryss og tvers. Forsiden kan både symbolisere Nils' vakling mellom forskjellige sinnstilstander, og samtidig søsterens opplevelse av sorgen som aldri ser ut til å finne et hvilepunkt. Som bokens tittel antyder, er denne fortellingen om Nils. Søsteren er imidlertid romanens jeg-forteller, og hans liv formidles gjennom henne. Hun kan beskrives som omsorgsfull, og hun er på sett og vis den som holder familien sammen etter Nils' død. Et sinne og en frustrasjon overfor familien preger henne også. En indre kamp mellom å være snill og å ta hensyn til egne følelser er spesielt tydelig. Denne kampen kan speile sorgens ulike faser, som konstant og hyppig endres fra dag til dag.

I boken *Med på leken* (2016) av Kristin og Pia von Hirsch, forekommer ikke selvmord, men hovedpersonen foretar et selvmordsforsøk. Fordi hun ikke gjennomfører forsettet har jeg valgt å ikke inkludere forsøket hennes blant skjemaets selvmord. 18 år gamle Amalie strever med å forholde seg til livet på grunn av et gråsomeovergrep som hun har blitt utsatt for. Hun strever psykisk, selv om hun ikke har en uttalt psykisk lidelse. Hun faller ut av skolen og mister kontakten med venner og familie.

Amalies foreldre er skilt, noe som kan være en risikofaktor for suicidale personer. I tidsskriftet *Suicidologi* skriver Berit Grøholt om ungdom og selvmordsatferd. I artikkelen skriver hun at «[...] skilsmisse bare øker selvmordsrisikoen hos unge som er deprimerte eller utagerende» (Grøholt et al. 1997 i Grøholt 2000, 11). I mitt materiale kommer halvparten av de unge karakterene som begår selvmord eller foretar et selvmordsforsøk fra hjem med skilte foreldre (*Med på leken, Bok om sorg (fortellingen om Nils i skogen)* og *Nattskift i nekropolis*). I disse bøkene inngår konsekvenser av skilsmisse som en sentral del av handlingen, og

relasjonene mellom foreldrene er stort sett dysfunksjonelle. I de resterende bøkene der selvmordet begås av unge personer, gis leseren ingen informasjon om foreldrenes sivilstatus (*Jakten*, *Skygge* og *Hvem er jeg når du blir borte*).

Som i *Bok om sorg (fortellingen om Nils i skogen)* fortelles handlingen i *Med på leken* i bruddstykker. Den ligner på dagbokromanen, og historien formidles ved bruk av innskutt narrasjon. Inndelingene i boken inneholder enten huskelapper til hovedpersonen selv, tilbakeblikk som beskriver de vanskeligste hendelsene, eller nåtidige opplevelser. Bokens tittel viser til hovedpersonens hevnprosjekt, som er å påføre overgriperen en lignende tortur som hun selv opplevde. Fordi han utsatte Amalie for en vanskelig opplevelse som preger henne i ettertid, må han få tilbake med samme mynt – «er du med på leken, må du tåle steken». På grunn av hevnprosjektet fremstilles Amalie som en person med både gode og dårlige egenskaper. På den ene siden er hun et offer og en snill person som det skjedde noe grusomt med. På den andre siden er hun hevngjerrig, sint og ønsker å påføre andre den samme smerten som hun kjenner på. Ungdomsleseren, som liker den komplekse karakteren, kan ifølge Appleyard lett relatere seg til Amalie.

Boken inneholder dessuten flere tekstbokser som gjør den spesielt egnet for ungdom. Jeg-fortelleren presenterer informasjon om forskjellige begreper knyttet til tematikken i boken: Objektivisering og dehumanisering (24), promille (30), traume (88), immanens (245) og aura (284) (von Hirsch 2016). Ungdomsleseren lærer konkrete fakta om vanskelige tema – alt fra begreper i psykologien, til kunnskap om filosofer og porno. Den ene forfatteren av romanen er psykolog, noe som skaper troverdighet til forklaringene av begrepene.

Et mønster i de 14 romanene er at leseren får begrenset informasjon om selvmorderne. Fortellingen konsentreres om hovedpersonens sosiale liv og relasjoner, men selvmorderen befinner seg som regel i det samme sosiale miljøet. Karakterene som tar livet av seg har få eller ingen venner, eller så nevnes ikke vennerelasjoner i det hele tatt. Den eneste selvmorderen som kan sies å ha flere venner er moren til Max i *Nattskift i nekropolis*. Ellers får vi ikke informasjon om de voksne karakterenes vennerelasjoner, og det er ingen markante forskjeller mellom kvinner og menn. Fraværet av informasjon om vennskap kan dreie seg om at karakterene er voksne, og at de voksnes sosiale liv ikke kommer like tydelig frem gjennom ungdomsperspektivet. På den andre siden kan utelatelsen av informasjon antyde at de ikke har venner. I *Nattskift i nekropolis* får vi innblikk i morens sosiale liv, selv om historien formidles gjennom den tolv år gamle Max.

Et kjennetegn ved de unge selvmorderne er at de har én fortrolig venn, og denne vennen vanligvis er hovedpersonen. En felles opplevelse av utenforskap er typisk, og slik kan

vi tenke oss til hvordan karakteren som begår selvmord har det. I tillegg får leseren noe informasjon gjennom hovedpersonens tanker om vennen sin, eller gjennom replikker dem imellom. To av de unge selvmorderne har ingen venner i det hele tatt (*Nattskift i nekropolis* og *Bok om sorg (fortellingen om Nils i skogen)*). Noen personer veksler mellom å ha venner og å være venneløse.

4.2 Hvor?

I ni av utvalgets romaner foregår handlingen på små steder, og fem foregår i større byer. Forfatterne av romanene der handlingen utspiller seg i et lite miljø, kommer gjennomgående fra et mindre sted selv. Både familierelasjoner og sosial tilpasning har ofte en sammenheng med omgivelsene personene befinner seg i. Hvor foregår handlingen, og hva kjennetegner miljøene og relasjonene som personene omringer seg med?

Av 15 hovedpersoner kan seks av dem beskrives som sosialt utenfor, og alle bor på små steder (*Bare en time til, Hangman, Nattskift i nekropolis, Høgspenning livsfare, Hvem er jeg når du blir borte* og *Skygge*). De gjør det stort sett dårlig på skolen, har få eller ingen venner, og beskrives som rare eller annerledes. Miljøet fremstilles og formidles gjennom bokens jeg-forteller, som sjelden er romanens selvmorder. Hovedpersonens familieforhold ser i mitt materiale ut til å ha en sammenheng med miljøet som hovedpersonene vokser opp i. Typisk for den samtidsrealistiske ungdomsromanen er å utforske relasjoner med både venner og familie «[...] med vekt på søkinga til den unge» (Nes 2018, 33). Under halvparten av hovedpersonene ser ut til å ha et velfungerende familieforhold, og det er jevnt fordelt mellom hvor handlingen finner sted. Det er imidlertid store forskjeller mellom hvor vi finner problemfylte familier.

To av hovedpersonene som bor i byen lever i dysfunksjonelle familiehold (*Døtre* og *Bok om sorg (fortellingen om Nils i skogen)*), og i små miljøer er det syv personer (*May Lenda, Skygge, Høgspenning livsfare, Nattskift i nekropolis, Bare en time til, Lukta av våt jord om natta* og *Hangman*). Flere av selvmorderne lever innenfor de samme sosiale rammene som hovedpersonen, og opplever dermed de samme vanskelige omgivelsene. I andre tilfeller er selvmorderens oppførsel grunnen til det problemfylte familieforholdet, enten på grunn av sykdom eller andre atferdsendringer som påvirker familiestrukturen. Vi kan tenke oss til at disse selvmorderne lever i en form for dysfunksjonell familie de også, med bakgrunn i deres egen atferdsendring.

I *Bare en time til* (2014), skrevet av Sanne Mathiassen, møter vi en jeg-forteller som

passer på sin deprimerte far etter morens selvmord. Handlingen finner sted i en liten bygd i Nord-Norge. Den 17 år gamle jenta strever med å forstå morens valg, og i boken skriver hun til moren omtalt som «du». Vi blir i liten grad kjent med moren, og det sentrale er heller jeg-fortellerens opplevelse av å leve uten en mor. Hun karakteriseres som en person som skiller seg ut, noe som vises gjennom andres oppførsel rundt henne og tankene hun har om seg selv. Vi får beskrevet det som oppfattes som en vanlig situasjon, «[h]an stopper. Ser på meg og himler med øynene. Det er ikke uvanlig at folk gjør det» (Mathiassen 2014, 22).

Formuleringen som hovedpersonen bruker, gjør at leseren sitter igjen med en oppfatning av at flere ser på henne på denne måten. Hun fremstår alene og mistilpasset. At hun bruker mye tid hjemme med sin deprimerte far, øker ikke mulighetene hennes for å danne vennskap.

Jeg-personens tanker om moren, og hennes følelse av å måtte passe på faren, er altoppslukende for henne. Hun kjenner på en særlig ansvarsfølelse for faren sin, og klandrer moren for den strevsomme situasjonen hun nå befinner seg i: «Du har dratt, og det er min jobb å ta vare på oss som er igjen. Det er jeg som må holde alt sammen nå. Det er det du har tenkt, sant? Fordi du ikke klarte det selv» (Mathiassen 2014, 49). At jeg-fortelleren henvender seg direkte til moren i teksten, gjør at følelsene som formidles oppleves sterkere for leseren. I *Bare en time til* virker det som om det dysfunksjonelle oppstod etter morens selvmord. Farens dype depresjon og problemer med alkohol virker å ha kommet etter morens død. I boken sier han til hovedpersonen at det er øl i kjøleskapet, og hun tenker for seg selv «[d]et er et år til jeg er gammel nok og pappa burde vite det. Det står med store bokstaver i kalenderen du har hengt på kjøleskapet» (64). Han har ikke kontroll på hvor gammel sin egen datter er.

Ansvarsfølelse for forelderen som er igjen etter et selvmord, eller for sin syke mor eller far, er dessuten noe fire av seks personer som er sosialt utenfor føler på. I *Hangman* (2011) av Martina Gaux, møter av Gunn som er 18 år. Hun bor på Utsira, som i virkeligheten er den kommunen i Norge med minst folketall. Vi kan tenke oss til at mulighetene for å danne vennskap ikke er mange. Gunn har lenge levd i en sterkt dysfunksjonell familie, med en alkoholisert far og en mor som mishandlet henne psykisk. Moren til Gunn er ikke til stede i historien, men vi får tilbakeblikk til en oppvekst preget av redsel. Det er Gunns far som begår selvmord i romanen, og bokens tittel viser blant annet til dødsmetoden han velger. Tittelen viser også til de mange spillrundene med det kjente spillet *hangman*, og bokens visuelle presentasjon av historien. Teksten brytes jevnlig opp av flere understreker som står på en rekke for å danne et ord. At man selv må fylle ut ordene, bidrar til å gjøre ungdomsleseren mer aktiv i lesingen.

Gunn forteller om en krevende oppvekst som har skapt sosial avstand mellom henne

og menneskene i omgivelsene i rundt: «Jeg hadde ingen venner som kunne komme, og ingen venner som ville overnatte hos meg, og ingen venner som ville ha meg med på noe spennende. For du, far, kunne ikke hente meg» (Gaux 2011, 177). Gunn er bitter og sint, men har samtidig beskyttet faren og tatt vare på ham i alle år. Hun er en sammensatt person, og kan være en karakter som ungdom lett kan relatere seg til. Fordi hun alltid har tatt hensyn til faren, har hun gått glipp av mange muligheter. De står utenfor nærmiljøet, og vi får inntrykk av at flere vet om familiens problemer.

I tillegg til å leve med en alkoholisert far, måtte Gunn leve med en mor som mishandlet henne psykisk i barndommen og tidlig i ungdomsårene. Moren pleide å komme med utsagn som «‘[d]u er et ludder, et skittent ludder’. Det var det moren min sa. ‘Et råttent eple av et råttent tre. Matteus 7,17’» (Gaux 2011, 27). Vi vet lite om henne bortsett fra de gjengitte replikkene som formidles av jeg-personen. At både moren og faren er preget av hverandres laster, kan leseren ikke unngå å legge merke til.

I *Nattskift i nekropolis* er miljøet av stor betydning. Etter morens selvmord må Max flytte til faren, som gjør at han må begynne på en ny skole. Ryktene på det lille stedet begynner å svirre, og alle vet hva som har skjedd: «På skolen var jeg gutten uten mor. Han med den døde mora. Ingen spurte meg om henne mer. De var visst redde for å snakke med meg, de også, si noe, redde for at jeg skulle bli lei meg» (Ingvaldsen 2019, 122). Max tildeles et stempel som påvirker hans evne til å danne nye relasjoner. Han føler seg uglesett og uvelkommen, både på skolen og hjemme med faren og den nye kona.

Flere av personene som bor i større byer, kjennetegnes av at de veksler mellom å være sosialt innenfor og utenfor. I *Døtre* (2019) av Eva Aagaard, møter vi 15 år gamle Mira og hennes familie. Boken er delt inn i flere kapitler med forskjellige fortellere. Vi får innblikk i tankene til Mira, Mona, Miras foreldre og besteforeldre. Mira er sosialt utenfor, og har vansker med å passe inn på skolen og hjemme. Tanta hennes Mona, har tatt sitt eget liv. Selv om Mona og Mira bor i en storby, kjenner de på utenforskap og har begge hatt en utfordrende oppvekst. Bestefaren til Mira – Monas far – mishandlet Mona både fysisk og psykisk i barne- og ungdomsårene. Han behandlet heller ikke Miras mor bra, og alt rakner i familien når Mona tar livet av seg.

Handlingen drives av familiemedlemmene og deres prosjekter. I kapitlene til Mona, som begår selvmord, leser vi om en tøff oppvekst preget av mishandling fra foreldrene. Hun sliter psykisk og vi får innblikk i hvordan hun opplever sin psykiske sykdom. I hennes kapittel er vi fortrinnsvis interessert i å finne ut hva som førte til selvmordet. I moren til Miras kapitler er tapet av søsteren og morens vei ut av sorgen det sentrale. Handlingen i Miras kapitler

drives av hennes søken etter egen identitet. Hun er i utgangspunktet mistilpasset, har ingen venner og beskrives som rar. Etter hvert får Mira venner og kjæreste, men de nye relasjonene bærer preg av en dysfunksjonalitet. Kjæresten er mye eldre enn henne, har et smalt vennenettverk og er arbeidsledig. Vennene Mira får, ender opp med å være slemme mot henne. «Susanna ligner ikke på de vennene Mira pleide å forestille seg at hun en gang ville ha» (Aagaard 2019, 127), og Mira kjenner på en følelse av å kunne late som om hun er en annen enn den hun egentlig er. Senere mister Mira Susanna som venn, før de senere blir venner igjen. At Mira og Mona bor i byen er med på å gjøre det lettere for dem å danne nye relasjoner. De møter mennesker som ikke vet noe om deres tidligere opplevelser, og har dermed flere muligheter for å få nye venner.

I *Med på leken* er vekslingen mellom å være sosialt innenfor og utenfor spesielt tydelig. Vekslingen kan sammenlignes med den klassiske hjemme–borte–hjemme-strukturen fra danningsromanen. Det er vanlig at ungdommene i bøkene ikke legger ut på en fysisk reise (Nes 2018, 32), men at de i stedet reiser mellom forskjellige stadier av utenforskap eller identiteter. For Amalie, som bor i byen, består vekslingen mellom å ha venner og å være venneløs. Amalie har et bredt vennenettverk i starten av fortellingen, men hun mister venner og får mindre kontakt med familien etter det seksuelle overgrepet hun utsettes for. Hun faller også ut av skolen. Etter en lengre periode hvor hun bearbeider følelsene sine, vender hun tilbake til å være sosialt innenfor. Når Amalie har venner rundt seg er hun på et trygt sted. Når hun er venneløs befinner hun seg i en usikker tilværelse på flere plan, og spørsmål om identitet og verdier er vesentlig i denne perioden. Når hun får venner igjen har hun løst problemene sine, og blitt «dannet» på veien. Hun har både fått mer kunnskap, og besvart spørsmålene om hvem hun er og hva hun står for. Vennene hennes er byttet ut med noen som deler samme syn på livet som henne selv.

Dårlige og ustabile relasjoner til foreldrene spiller en stor rolle i bøkene. I *Suicidologi* skriver Grøholt at «[f]orskning, også fra Norge, har vist at et fortrolig forhold, især til foreldre, er en av de sterkeste beskyttelser mot selvmordsatferd» (Grøholt 2000, 10). Flere av de unge selvmorderne har et dårlig forhold til foreldrene sine (*May Lenda, Nattskift i nekropolis* og *Bok om sorg (fortellingen om Nils i skogen)*). Mona i *Døtre* er voksen, men hun har hatt et vanskelig forhold til sine foreldre gjennom oppveksten. I de familieforholdene som preges av dysfunksjonalitet er fraværende foreldre typisk. Fraværet kan opptre på ulike måter, som ved at foreldrene er fysisk utilgjengelige for barna, eller at de sliter med alkohol eller mentale vansker og dermed ikke er til stede – selv om de er der fysisk.

Vi kan ut fra dette lese noe om at det er mindre sosiale muligheter for de som vokser

opp og bor i små miljøer. Det er ofte av betydning at hovedpersonene i bøkene befinner seg på et lite sted, og at alle–kjenner–alle-kulturen implisitt formidles. I ungdomslitteraturen er det vel heller ikke ukjent å tematisere at det kan være vanskelig å passe inn i små miljøer. De som bor i større byer, har derimot flere muligheter for å danne nye vennskap og kan lettere veksle mellom forskjellige vennekretser. Familie- og venneforholdene er i hovedsak preget av fravær og ustabilitet, uavhengig av miljøet karakterene befinner seg i.

4.3 Hvordan?

I utvalget jeg analyserer er det en klar tendens til at leseren gis lite informasjon om selve selvmordet. Metoden blir som oftest nevnt, men forfatteren forteller ingen inngående detaljer. Mangelen på beskrivelser kan henge sammen med smitteeffekten av selvmordsomtale, og at forfatteren av den grunn er varsom med å gi ungdomsleseren for mange opplysninger. I to av bøkene, *Høgspenning livsfare* og *Mamma er et annet sted*, presenteres vi for svært lite eller ingen informasjon om hvordan personene tar livet av seg. I *Høgspenning livsfare* får hovedpersonen vite hvordan moren begikk selvmord, men leseren gis ikke denne opplysningen. Faren sier at hun gjorde det selv, og at en pleier på sykehuset der hun var innlagt fant henne. Dette er den eneste informasjonen leseren får.

I *Mamma er et annet sted* er det i likhet med *Høgspenning livsfare* moren som tar livet av seg. Leseren får vite at moren valgte å dø for egen hånd, sammen med en antydning til metode: «For jeg veit at hun bestemte det selv. At hun ikke ville leve. Ikke orka. At det var derfor hun gikk opp i fjellet med altfor lite klær på seg og med altfor mange tabletter i kroppen» (Linnestå 2015, 6). Vi presenteres for flere detaljer om morens forsvinning og selvmord enn i *Høgspenning livsfare*, men aldri en endelig bekreftelse eller forklaring verken på metoden eller omstendighetene som førte til selvmordet. Det er dermed uklart for leseren hvordan og hvorfor moren valgte å ta sitt eget liv.

I fire av romanene blir selvmordet beskrevet mer detaljert (*May Lenda*, *Bare en time til*, *Lukta av våt jord om natta* og *Nattskift i nekropolis*). I disse bøkene gis leseren enten en mer inngående skildring av selvmordet, eller så kommer vi tettere på karakterene slik at selvmordet får en større plass. Fordelingen mellom mannlige og kvinnelige karakterer er nokså lik innenfor denne kategorien, med to menn og tre kvinner i de fire romanene.

I *May Lenda* (2013), skrevet av Marte Aune, møter vi hovedpersonen May som er 15 år gammel. Hun bor sammen med foreldrene sine og broren Fredrik. Søsknene har et nært og fortrolig forhold. De har felles venner og er mye sammen, selv om han er to år eldre enn

søsteren. Fredrik begår selvmord etter en lang periode med distansering fra vennene sine. Begge foreldrene er fysisk fraværende, og de er stadig borte på reiser knyttet til jobb. Fraværet har påvirket barna i stor grad, og hovedpersonen og broren er sterkt avhengige av hverandre. På grunn av det gode forholdet mellom søsknene blir det ekstra utfordrende for May når broren tar livet av seg. May står da igjen, alene. Boken avsluttes med en prolepse som viser hvordan det har gått med May og hennes nye lillebror flere år etter hendelsen. Frampeket gjør at bokens slutt blir positiv, ettersom vi får se at May er lykkelig igjen. Uten prolepsen ville bokens slutt vært negativ og dystert.

Fredrik begår selvmord ved å hoppe utfor en klippe. Å hoppe utfor høyder forekommer i to romaner, begge med unge mannlige personer. På nettsidene til Norsk Helseinformatikk står det at «[m]enn velger oftere mer voldsomme metoder enn kvinner» (2022). Denne opplysningen stemmer overens med de metodene som de mannlige karakterene i utvalget benytter seg av. Mays iherdige forsøk på å overbevise Fredrik om ikke å hoppe er noe av det som kan oppleves sterkt for leseren, fordi vi kommer tett på selve selvmordshandlingen og ser med øynene til den som bevitner handlingen. Det siste Fredrik sier til May før han hopper er «[d]u vil klare deg. Det vet jeg. Jeg vil alltid være glad i deg, lillesøster» (Aune 2013, 56). Leseren er til stede i selvmordsøyeblikket, noe som unntaksvis er tilfellet i de 14 romanene. Fredrik hopper deretter utfor klippen, men denne scenen skildres ikke.

En liten stund senere ligger May ved siden av Fredrik og observerer situasjonen: «*Det er blod. Blod overalt. Det kan ikke være ham, men så kan det ikke være noen andre heller. Det blå håret, det smale ansiktet, med lukkede øyne ...*» (Aune 2013, 60, kursiv som i originalen). Teksten i kursiv understreker dramatikken i øyeblikket og markerer at leseren nå får tilgang til hovedpersonens tanker. I utgangspunktet fortelles historien av en tredjepersonsforteller, og gjennom replikker. I *May Lenda* presenteres vi for en relativt detaljrik beskrivelse av omstendighetene som ligger til grunn for selvmordet, selv om vi som lesere ikke involveres direkte i selve hoppet til Fredrik.

De to selvmordene i *Nattskift i nekropolis* skildres også nokså detaljert. Moren svelger sovetabletter og blander pillene med brennevin. Hun tar livet sitt hjemme, i en bil som de har stående i garasjen. I tillegg til informasjon om metode og sted, får leseren oppgitt grunnen til at hun velger å begå selvmord – hun føler seg fanget i morsrollen og strekker ikke til på de områdene i livet som er viktige for henne. Etter morens selvmord går alt nedover for Max. Han har tidligere snakket med bestefaren om at man aldri må være i en lukket garasje med

bilmotoren på. Leseren kan med stor sikkerhet anta at det er nettopp dette Max gjør før tankene hans opphører og fortellingen avsluttes:

Garasjeporten var lukket, jeg var på vill fart, nå skulle jeg jobbe nattskift. Det var min tur, nattskiftet ventet på meg. Moren min, faren min, Bestefar, alle. Der det var store byer, palasser, hvor folk danset med de døde, hvor ingen var i veien, hvor alle var velkommen. Jeg var på vei dit ingen ble nektet adgang, dit ingen kunne låse døra, si at du ikke fikk komme inn. Det ble mørkt, det lyste av mørket. Jeg var på vei bort, på vei mot nattskiftet. Nattskiftet i nekropolis. (Ingvaldsen 2019, 136)

Max beskriver døden som et sted alle er velkomne, og at han selv er på vei til de dødes by. Leserens tilgang til Max' mørkeste tanker, gjør at boken oppleves betydelig mer detaljert i skildringene av psykiske lidelser, selvmord og suicidale tanker. Å jobbe nattskift i nekropolis blir et symbol på både døden og en uutholdelig tilværelse.

I *Bare en time til* skildres selvmordet grafisk. Jeg-personen forteller om øyeblikket da hun fant moren, «[d]et var jeg som så deg først. Blikket ditt var et kaldt vindpust. Munnen et åpent hull. Armene dine var tunge striesekker langs kroppen» (Mathiassen 2014, 58). Beskrivelsen gjør at leseren lett ser for seg moren på en heller grotesk måte. Hun forestiller seg hvordan moren planla å ta livet sitt, som en hverdagslig handling: «Mandag: Spise frokost. Hente posten. Pusse komfyren. Betale regninger. Henge meg i kjelleren» (26). Selv om skildringene er alvorlige har noen av beskrivelsene innslag av humor, som kan gjøre lesingen lettere å fordøye. Hovedpersonen fantaserer selv om måter hun kan ta sitt eget liv på: «[j]eg spiser kveldsmat og tenker på hvordan det ville vært å dekke ansiktet i plastfolie. Om det hadde hjulpet. Presset plast rundt munnen og nesa og øynene. Jeg tenker at jeg skal prøve det. Se hva som skjer» (45). Det er akkurat som om hun bare slenger ut noen tanker, som ikke oppleves seriøse for leseren. Hun prøver for øvrig aldri å ta livet av seg.

Den siste boken som skildrer selvmord i større grad, er *Lukta av våt jord om natta* (2016) av Maria B. Bokneberg. Igjen er det en mor som begår selvmord, og det er datteren som er hovedpersonen. Selvmordet har funnet sted forut for fortellingen, og handlingen drives av hvordan hovedpersonen Mie, faren og søsteren håndterer at moren er borte. Leseren får vite at moren har hengt seg, og at Mie *ikke* var den som fant henne. Hun forestiller seg imidlertid hva moren tenkte på i handlingsøyeblikket: «Kva var det siste ho såg da ho stod her på krakken – trea utanfor vindauget, platespelaren på benken under – eller såg ho berre ned i golvplankane? Angra ho, då det var for seint?», og hvordan hun så ut «[d]en hengande

kroppen, dei dinglende beina, den bøygde nakken. Eg har aldri sett henne slik, likevel eit bilde som finst i meg, eit bilde som alltid skal vise seg når eg kjem til tappa her» (Bokneberg 2016, 54). Mengden detaljer er påfallende, og bidrar til at leseren ser for seg moren både før og etter dødsøyeblikket.

Selvmondsfantasier forekommer i flere av romanene (*Med på leken*, *Bare en time til*, *Døtre* og *Høgspenning livsfare*). I *Døtre* får vi i kapitlene til Mona skildret fantasiene hun har hatt om selvmord før hun tar sitt eget liv. Hun beskriver det å tenke på selvmord som en aktivitet når hun kjeder seg:

I dag tenker jeg mest på selvmord når jeg kjeder meg. Jeg forestiller meg hvordan det ville være å drikke meg full og legge meg naken i snøen. Det skulle vært i en park under en busk med røde bær. Det skulle skjedd under en storm hvor ingen andre våget seg ut. Jeg tenker på å ta sovepiller og sovne i badekaret. Vannet skulle vært brennende varmt, og vinduet skulle stått åpent. (Aagaard 2019, 115)

På den ene siden kan man si at Mona romantiserer døden, i og med at hun fremstiller døden som vakker og noe hun lengter etter. Ønsket hennes er reelt, selv om hun til tider bagatelliserer det overfor seg selv og leseren. Hun sparer på sovepiller som hun får fra sykehuset der hun er innlagt, men hun presiserer at grunnen til at hun sparer på pillene, veksler: «[E]nten fordi de gjorde meg svimmel eller fordi jeg planla selvmord, begrunnelsen skiftet fra dag til dag» (Aagaard 2019, 91). Fantasiene og tankene om selvmord er med andre ord ikke konstante for Mona. Selve selvmordet skildres ikke i Monas kapitler. I stedet får vi informasjon om dødsmetoden gjennom Miras kapittel. Mira tør endelig å spørre moren hvordan tanten hennes døde, og hun svarer «[h]un ble funnet i skogen. Hun hadde spist planter. Hjelmblomster. De er giftige. De vokser i hagene. Folk synes de er pene» (213). Mona var vel vitende om at blomstene var giftige.

I *Med på leken* forsøker Amalie å gjennomføre et selvmord etter hun har blitt utsatt for et seksuelt overgrep. Hun prøver å ta livet av seg ved å stikke en kjøkkenkniv i hovedpulsåren i låret, og beskrivelsen av selvmordsforsøket er nokså detaljert. Amalie forteller at hun «[...] klamrer seg rundt knivskaftet og ... presser – med presisjon [...]» (von Hirsch 2016, 72). Etter å ha beskrevet hva hun gjør, forteller hun hva hun ser: «Blod. Et hull i låret. Gjennombruddet! Jeg fylles med luft og lettelse, stikker mer, ser knivspissen forsvinne inn i hullet. Men så, en rakettrefleks i bekkenet» (73). Hun klarer ikke gjennomføre handlingen, og

tenker for seg selv «[j]eg vil dø, men jeg tør ikke dø. For en jævla taper» (73).

Ungdomsleseren presenteres for mye informasjon, som hva hovedpersonen har på seg, hvor hun er, hvilket redskap hun bruker, hvordan hun sitter og hva hun ser rundt seg.

Selvordsmetodene som personene i utvalget bruker, varierer mellom kjønnene og livsfasen de er i. Det er både unge og voksne menn som bruker henging som metode, og det samme gjelder for kvinnene (*Hangman*, *Skygge*, *Lukta av våt jord om natta*, *Bare en time til* og *Hvem er jeg når du blir borte*). To menn og tre kvinner henger seg, og det er dermed den metoden som forekommer hyppigst i utvalget. Metodene brukes i romanene, samsvarer med Folkehelseinstituttets data, som viser at vanligst i Norge er henging og kvelning (Folkehelseinstituttet 2021). For kvinner er forgiftning like vanlig som henging, og benyttes i mitt materiale av tre personer. To av personene tar en overdose med tabletter, og den siste spiser giftige blomster. Alle disse personene er kvinner. I tillegg til henging tar to menn livet av seg ved å hoppe utfor et stup eller en bygning. Metoden er dominerende for de mannlige karakterene. Sammen med de metodene som er nevnt er det én person som tenner på seg selv (bestefaren i *Tjernet*), én som drukner seg (bestemoren *Tjernet*) og én som dør av eksosforgiftning (Max i *Nattskift i nekropolis*).

I hovedsak skriver de kvinnelige forfatterne om de kvinnelige hovedpersonene, og de mannlige forfatterne om de mannlige hovedpersonene. Det er også en jevn fordeling mellom hvem som skriver om mannlige og kvinnelige selvmordere. Både de mannlige og kvinnelige forfatterne skriver om skriver om unge og voksne personer som tar livet av seg, kvinner og menn.

4.4 Hvorfor tar de livet av seg?

Det er i det store og det hele få bøker hvor selvmordet kommer brått på leseren. I utvalget er det som regel flere sammensatte årsaker som fører til selvmord, noe som for øvrig stemmer med virkeligheten (Nasjonalt senter for selvmordsforskning 2016). Fordi mange av selvmorderne i de 14 romanene er voksne, kommer vi ikke alltid like tett på dem gjennom ungdomsperspektivet. Fordi vi i liten grad blir kjent med de voksnes sosiale liv, får vi ikke alltid informasjon om årsakene, selv om leseren kan legge merke til tegn på vansker i forkant av selvmordet. Noen av de triggende faktorene som får personene til å begå selvmord er mobbing, selvmord i nær familie, utfordrende oppvekstvilkår, mishandling eller mangel på sosial tilhørighet i familien eller blant jevnaldrende. I flere av utvalgets bøker fremstilles psykiske vansker som en del av årsaksforklaringen.

I *Nattskift i nekropolis* fører en rekke negative begivenheter til Max' selvmord. Han har lenge levd med en psykisk syk mor, som hele tiden har gjort det klart for ham at hun ønsket seg et liv uten barn. Den psykiske mishandlingen fra moren har ført til at Max kjenner seg som en byrde. Morens selvmord er en av de utløsende årsakene til at Max tar livet av seg, og som vi vet har etterlatte og berørte av selvmord høyere sannsynlighet for å senere å begå selvmord. Max tenker at moren tok livet sitt på grunn av ham, og kjenner på en skyldfølelse overfor moren. «HVORFOR HADDE HUN RINGT MEG 39 GANGER?» (Ingvaldsen 2019, 107) tenker Max, og han ser for seg at dersom han hadde svart på telefonen, hadde hun ikke vært død. Bruken av versaler formidler alvoret og fortvilelsen som Max kjenner på. Den siste dråpen for Max, som gjør at han bekrefter sin plass i verden som uønsket, er at faren og kona bestemmer seg for å sende Max til et avlastningshjem annenhver helg. «Jeg skjønnte alt nå» (136), er det Max sier til seg selv før han tar livet av seg.

I en utgave av *Suicidologi* står det at «... akutte kriser ofte er viktig for utløsning av selvmord, men sjelden nok», og at «[d]et er sammenfall av mange negative omstendigheter som oftest fører til et selvmord ...» (Grøholt 2000, 11). Dette er også tilfellet for Max, som opplever en rekke negative hendelser og en akutt krise (morens selvmord), som igjen fører til at han tar sitt eget liv. Leseren opplever gjennom Max' øyne og får formidlet morens ord gjennom ham. For leseren virker det som om årsakene til morens selvmord er nettopp det Max føler på: At hun ikke hadde lyst til å være mor, og at tilværelsen med ham var for mye for henne. Bruken av fri indirekte tale og tanke gjør det vanskelig å skille morens stemme fra Max'. For leseren er det dermed usikkert om moren faktisk ikke hadde lyst til å være mor, eller om det som formidles er Max' egne oppfatninger av moren. Jeg-fortelleren fremstår som upålitelig, fordi han presenterer informasjon som ikke virker å være rimelig at han har kunnskap om, og fremstår som for subjektiv i sine formidlinger.

På nettsidene til Norsk Helseinformatikk står det at noen mennesker er spesielt utsatt for selvmordsfare, for eksempel dypt deprimerte, alkohol- og tablettmisbrukere, arbeidsledige, fattige og ensomme (2022). Moren til Max har flere av kjennetegnene for en person som er i spesiell selvmordsfare. Hun er alkohol- og tablettmisbruker, deprimert og arbeidsledig. På NHI.no står dette under årsaker, og vi kan anta at alle disse faktorene er en del av bakgrunnen for morens selvmord. Samtidig er det noen forhold som taler imot selvmordsfare, som at man har ansvar for barn eller har «[e]t sterkt følelsesmessig engasjement overfor personer eller saker» (2022). Moren har både ansvar Max, er sterkt engasjert i arkeologi og har tanker og planer for fremtiden.

I *Høgspenning livsfare* kan leseren anta at morens bipolare lidelse og mangelen på

hjelp er årsaker til morens selvmord. Fordi hovedpersonen vet lite om morens sykdom og tidligere historie, kan man som leser ikke vite alle årsakene til selvmordet. Morens tegn på vansker som kommer av den psykiske lidelsen, er faktorer som kan føre til selvmord. Hun lider blant annet av insomni, har utfordringer med mat og hun klarer ikke å være til stede for datteren.

At moren har skyldfølelse for at hun ikke klarer å være der for Lea, kan også sies å inngå i årsaksforklaringen. Moren slutter å vise interesse for datterens prestasjoner på skolen, og bryr seg ikke om at hun har begynt å røyke. Lea skal blant annet synge på en skoleforestilling, og har i god tid gitt beskjed til foreldrene om dette. Faren er så opptatt av å ta vare på moren at han heller ikke husker forestillingen. Hun hører ikke fra dem, og prøver å forsvare at de har glemt det hele: «Det er vel ikkje noko uvanleg å måtte gjere det, det er sånn det er å drive gard ...» (Guåker 2020, 84). Vi får inntrykk av at det skjer ofte. Morens psykiske vansker og neglisjering av datteren, skaper en ustabil hjemmesituasjon for Lea. Hun får etter hvert fantasier om å ta livet av seg på grunn av endringene i morens oppførsel. Skyldfølelse som en del av bakgrunnen for selvmordet går igjen i to andre bøker (Max i *Nattskift i nekropolis* og *Hangman*).

Blant de unge selvmorderne er mangel på tilhørighet den vanligste årsaken til selvmordene i utvalget (*Nattskift i nekropolis*, *May Lenda*, *Hvem er jeg når du blir borte* og *Bok om sorg (fortellingen om Nils i skogen)*). I *May Lenda* mangler Fredrik tilhørighet blant jevnaldrende. Han blir mobbet av klassekamerater, og begynner å distansere seg mer og mer fra lillesøsteren og deres felles venner. Han slutter å svare på telefonen og meldinger, og isolerer seg på rommet sitt. Mobbingen fremstår som hovedårsaken til selvmordet. Mangelen på tilhørighet, som forsterkes av at han selv trekker seg unna, kan beskrives som enda en årsak. Å isolere seg selv er den mest typiske atferdsendringen blant romanenes unge mannlige selvmordere, i tre av fire bøker. I *Hvem er jeg når du blir borte* (2016) av Kathrine Nedrejord, møter vi hovedpersonen Jenny med familie og venner. I boken begår en klassekamerat selvmord, og hun kjenner ham ikke altfor godt. Ingen i klassen har tilbrakt tid med han forut for selvmordet, men plutselig «... kjenner [alle] han ... så godt» (Nedrejord 2016, 15). For leseren oppleves utenforskap som en av grunnene til at han tar livet av seg.

Utfordrende forhold i hjemmet er et mønster blant hovedpersonene med selvmordsfantasier, og selvmorderne i utvalget. I *Ungdomslitteratur – ei innføring* skriver Nes at «[h]eimen er, i ungdomsromanen, ikkje nødvendigvis verken ei trygg eller mogleg hamn å vende tilbake til. Og livet er ikkje lenger det same» (Nes 2018, 32). I *Døtre* er selvmorderen voksen, men hun tillegges en rolle som ungdom av de rundt seg. Hun er i voksen alder

avhengig av å kunne bo hjemme hos foreldrene på grunn av sine psykiske utfordringer. I tillegg til psykiske vansker, vektlegges det dysfunksjonelle familieforholdet med psykisk vold og trakassering som en hovedårsak til selvmordet. Det er faren til Mona, Miras bestefar, som skaper en utrygg atmosfære i hjemmet. Han kommer med slemme bemerkninger på utseendet, og gjennom oppveksten straffet han Mona fysisk dersom hun ikke oppførte seg. Søsteren forteller at «[n]år faren min ble sint på Mona, låste han henne inne og skrudde ut sikringen slik at lyst ikke kunne slås på. Jeg satt i førsteetasjen og hørte på at Mona skrek og hamret på døren» (Aagaard 2019, 66). For Mona er det ikke et alternativ å returnere hjem til familien.

I *Bok om sorg (fortellingen om Nils i skogen)* spekulerer hovedpersonen i om den tøffe oppveksten kan være en av årsakene til at broren tok sitt eget liv. Hovedpersonen forteller om en spesiell oppvekst, med en far som var notorisk utro mot moren. Hun er sterkt preget av sviket hun har opplevd, og forteller mye negativt om faren til barna i ettertid. Faren har alkoholproblemer og er fraværende i livene deres etter skilsmissen. Jeg-personen beskriver farens trang til å komme vekk fra familien i løpet av oppveksten: «Faren vår pleide å rømme i et par timer hvis han var sur, han kjørte på måfå rundt i byen eller løp ut av døra. Hvis vi var i sommerhuset, tok han båten og rodde den utover, og kanskje han fiska litt eller han bare satt i båten og drev» (Skaranger 2018, 49). Farens draging mot å komme vekk preger familien i stor grad. Fraværet av faren, og morens konstante påminnelser om farens udugelighet har skapt en utrygg barndom for Nils og søsknene. Nils er ensom, uten venner og jobb, og har psykiske utfordringer. Til sammen danner alle faktorene et sammensatt bilde av årsaken til Nils' selvmord.

I *Skygge* (2014), skrevet av Lisette Askø, møter vi hovedpersonen Layla og hennes bestevenninne Erja. De har begge blitt lurt inn i en hallikvirksomhet hvor de må selge sex for penger. Jentene ønsker å slutte, men halliken deres presser dem til å fortsette – hvis ikke vil han spre nakenbilder av dem. Hun har lenge levd i en vanskelig tilværelse, og begår selvmord etter et mislykket forsøk på å få bildene slettet. De eneste ytre tegnene på vansker er at Erja slutter å ta kontakt med Layla, som også er hennes eneste venn. I tillegg møter hun ikke opp på skolen. At det forekommer få tegn på vansker kan ha sammenheng med at selvmordet kommer brått på både Layla og leseren. At Erja ikke får slettet bildene er den utløsende årsaken til selvmordet, men bak ligger en lengre periode med tøffe opplevelser knyttet til prostitusjon som har tynget henne.

I *Bare en time til, Mamma er et annet sted* og *Lukta av våt jord om natta*, får vi ikke vite mye om de bakenforliggende årsakene til selvmordene. Vi får en indikasjon på at personene, som alle er mødre, har slitt psykisk. Fordi dette hovedsakelig er det eneste vi får

beskjed om, hintet det om at de psykiske utfordringene er en del av årsaksforklaringen. Det er likevel ikke helt sikkert for leseren. I de samme bøkene er hovedpersonens sorg og håndteringen av denne sorgen det som driver handlingen. Det er ikke like sentralt å vite om omstendighetene som førte til selvmordet, og det påtrengende problemet er å finne ut av hvordan personen skal klare å komme seg videre i livet.

I to av utvalgets 14 bøker, oppfattes det som om selvmordene forekommer på grunn av én enkelt hendelse (*Jakten* og *Tjernet*). I *Jakten* (2016) møter vi de to hovedpersonene Eric og Live, som prøver å finne ut hvorfor en venninne av Live har begått selvmord. For leseren oppleves det som om selvmordet til venninnen kun er utløst av én enkelt hendelse. Venninnen har chattet med en mann som har utgitt seg for å være en annen person. Hun har sendt nakenbilder til ham, og han truer med å spre disse. Utpressingen er årsaken til selvmordet, og for leseren fremstår venninnen uten andre problemer. På bakgrunn av forskning om selvmord kan boken virke mindre realistisk enn de andre bøkene i utvalget, hvor personene begår selvmord på grunn av flere vonde opplevelser. Samtidig utelukker ikke selvmordsforskning at selvmord ikke kan utløses av kun én enkelt hendelse, men det er sjeldent. I *Tjernet* begår besteforeldrene selvmord fordi de ønsker å beskytte familien fra en parasitt som har smittet dem. De viser ingen tegn på vansker ellers, men boken har heller ikke et realistisk handlingsforløp.

De voksne kvinnene begår i hovedsak selvmord på grunn av psykiske utfordringer og tilhørende vansker knyttet til sykdommen, eksempelvis søvnvansker og at de ikke evner å ta vare på barna. De unge guttene tar livene sine fordi de er sosialt utenfor. De kjenner på at de ikke er velkomne blant venner eller familie. Årsakene til selvmordene begått av voksne menn og unge kvinner, varierer mellom skyldfølelse og andre ytre hendelser.

5 Etske dilemma og problemstillinger

Når skjønnlitteratur for unge handler om selvmord, er det nærliggende å stille spørsmål om etiske dilemma og problemstillinger som kan oppstå i forbindelse med skildringer av personer som tar livet av seg. Hva egner seg for unge lesere? Hvilke trekk ved romanene kan påvirke ungdomsleseren?

5.1 Selvmord som løsning?

Vi vet at ungdom er mer sårbare for påvirkning av selvmordsskildringer, og at selvmord utgjør den største helsetrusselen blant unge i dag. I *Nattskift i nekropolis* presenteres leseren for Max' og morens selvmordsmetoder, og vi får innsikt i hvorfor de velger å ta sitt eget liv. I tillegg får ungdomsleseren full tilgang på tankene til Max. Det er mulig at «forståelse» ikke er et ord som bør brukes om selvmord, men det er nettopp forståelse leseren sitter igjen med. Som leser kan man nesten kjenne på en lettelse når Max tar livet av seg. Endelig slipper han å forholde seg til den elendigheten som omringer ham fra alle kanter.

I *Suicidologi* skriver professor i psykiatri og suicidologi Lars Mehlum om forebyggende tiltak i sammenheng med omtale av selvmord i media. Et av de forebyggende tiltakene er å ikke beskrive selvmord «[...] som en løsning på problemer» (Mehlum 2000, 21). Selv om utgaven er fra 2000, og det i ettertid har kommet mange nye regler for omtale av selvmord, fremstår forslaget fortsatt som høyst relevant: Å fremstille selvmord som en vei ut av vanskelige situasjoner, vil i verste fall kunne få flere ungdommer til å vurdere eller betrakte selvmord som en mulig utvei.

Fremstilling av selvmord som en redning kan signalisere til ungdomsleseren at dersom problemene dine er ille nok, kan det være en mulighet å begå selvmord. Innsikten i Max' tanker om seg selv og moren, gjør at selvmord formidles som en løsning på problemer. Førstepersonsfortelleren gjør at ungdomsleseren lettere kan relatere seg til karakteren, ifølge Appleyard og Slettan. Bruken av fri indirekte tanke gjør det til tider vanskelig å skille mellom Max' fortellerstemme og morens stemme. Uavhengig av om det er morens tanker som formidles, eller om det er Max', skaper tvetydigheten et større rom for identifikasjon. Leserens forstår Max' valg bedre ut fra hvordan moren fremstilles, og vi kan lettere relatere oss til ham

og valget hans. Den muntlige fortellerstilen, et språk ungdom kjenner seg igjen i, kan bidra til ytterligere identifikasjon.

Utfordringene gutten står overfor, og problemene i livet hans, fremstår som realistiske og det er derfor mulig at enkelte lesere kan identifisere seg med deler av Max' tilværelse. Enten det angår morens sykdom og alkoholproblemer, eller Max' følelse av å være uønsket og utenfor. Som eneste bok i materialet kan *Nattskift i nekropolis* defineres som en *Teen Noir* – og dermed plasseres i den mørkeste ungdomslitteraturen. Som i den typiske *Teen Noir*-litteraturen, formidles ikke håp til tenåringsleseren. For både Max og moren er alt håp ute, og den eneste løsningen er å begå selvmord.

I sin leserteori og forskning på ungdomslitteratur, påpeker Appleyard basert på empiriske studier at det er den mørkeste litteraturen ungdom vil ha: Realisme, dyster tematikk og krevende situasjoner. Den tenkende leseren vil lese om livets vanskeligste sider fordi deres verdensbilde er i forandring. Spørsmålet er om romanens fravær av håp blir vel for mørkt for ungdomsleseren, og om fortellermåten inviterer til for mye rom for identifikasjon gjennom tilgangen på de dystre tankene og følelsene til jeg-fortelleren.

To anmeldelser av boken kommenterer mangelen på håp. Marius Emanuelsen setter på Barnebokkritikk.no spørsmålstegn ved hvor lite håp man kan tillate å gi i bøker beregnet på ungdom (2019). Anmelderen mener at boken inneholder fremstillinger som kan være verdt å vurdere om passer for ungdom eller ikke, og er usikker på om han ville anbefalt boken til en 12-åring (som for øvrig er i det øvre sjiktet av bokens målgruppe). Denne tanken slo også meg da jeg leste boken.

NRKs Anne Cathrine Straume forsvarer derimot bokens mangel på håp, og viser til realismen som boken representerer. Barn lider og neglisjeres, og boken speiler virkelighetens brutaliteter. Straume kommer imidlertid med en liste, der hun regner opp kriterier som potensielle lesere av boken kan sjekke, for å finne ut om boken passer for dem. I listen står det at leseren må være en person som «har noen å snakke med» (Straume 2019), noe som antyder at boken ikke bør leses av alle grupper ungdom. For meg ville det vært vanskelig å anbefale til unge lesere en så dyster bok, som formidler selvmord som løsningen på livsproblemer. Slik kan jeg forstå og stille meg bak Straumes kommentar. Boken bør ikke leses av hvem som helst. Å ha noen å snakke med om innholdet blir vesentlig.

I *Bare en time til* opptrer detaljerte selvmordsskildringer ispedd humor. Humoren kan bidra til å lette lesingen om selvmord. Hovedpersonens selvmordsfantasier oppleves ikke som alvorlige og påtrengende for leseren. Fantasiene inneholder ikke desto mindre forslag til forskjellige metoder man kan benytte for å ta livet av seg, og slike beskrivelser kan påvirke

ungdomsleseren. At hovedpersonen ikke gjennomfører noen av selvmordsfantasiene, kan på den andre siden kommunisere at suicidale tanker ikke nødvendigvis betyr at noen har tenkt å ta livet av seg – og at det kan være utbredt å tenke på slikt, dersom man kjenner noen som har begått selvmord. For den tenkende leseren er det viktig at litterære karakterer ikke er endimensjonale, ifølge Appleyard. Skiftende tanker om selvmord får frem flere sider av karakteren, og gjør at ungdom lettere kan relatere seg til romanens hovedperson. Hovedpersonene i utvalget er komplekse, og fremstiller sånn sett at mennesker besitter mange slags egenskaper. Selv om ungdomsleseren kan kjenne seg igjen i hovedpersonene, er disse unntaksvis selvmordere.

I *Døtre* får vi spesifisert at den voksne kvinnen Mona begår selvmord ved å spise hjelmbloomster. Å navngi blomsten kan tilgjengeliggjøre en ukjent selvmordsmetode for ungdomsleseren. Blomstersorten er ikke uvanlig her i Norge, og metoden fremstilles som enkel å gjennomføre. Døden oppfattes ikke avskrekkende i boken, og vi får innsikt i og begrunnelser for hvorfor Mona velger å ta livet av seg. Selve dødsmetoden formidles i hovedpersonens kapittel, som fortelles gjennom en tredjepersonsforteller. At selvmordet skildres i Miras kapittel, er med på å skape avstand til situasjonen. Detaljene rundt selvmordet kommer dessuten frem når både Mira og moren hennes er på et bedre sted emosjonelt. Å gi de mest detaljerte beskrivelsene på dette tidspunktet gjør at skildringen oppleves mindre brutal.

Selvmordsfantasiene som forekommer i *Døtre*, formidles derimot av Mona selv. De metodene som nevnes er riktignok ikke den hun bruker, men vi får innblikk i tankene til selvmorderen i denne romanen. Er det mindre problematisk å skildre dødsmetoder når handlingen ikke gjennomføres? Leseren deler tankene med en karakter som faktisk ender opp med å ta livet av seg. Selvmord fremstilles derimot ikke som en utvei av livsproblemer, men leseren sitter igjen med et inntrykk av at døden er noe forløsende for Mona. Dermed finnes det en mulighet for at ungdomsleseren kan se på døden som noe vakkert. *Døtre* er imidlertid en av utvalgets romaner med voksne som målgruppe. At ungdom kan være lesere av boken, har forfatteren mulig ikke tatt hensyn til. Jeg inkluderte den i studien fordi romanen handler om en ung hovedperson, og inneholder flere av trekkene som kjennetegner ungdomslitteraturen.

På den andre siden formidler boken alle de negative konsekvensene som kommer av at noen i familien begår selvmord. Vanskeligheter med å håndtere livet etter at noen du er glad i er borte, og følelsen av at livet aldri kommer til å bli det samme, er sentrale motiver i forbindelse med selvmordet. Leserens sympati ligger først og fremst hos familien som er igjen etter at Mona valgte å ta livet av seg.

Selvordsskildringer kan påvirke mennesker med suicidale tanker, og de inngående beskrivelsene i utvalget kan problematiseres. På den andre siden vil personer som ønsker å ta sitt eget liv uansett finne frem til forskjellige dødsmetoder. Nettsider gir ungdom innblikk i, råd og detaljer om hvordan man kan ta livet av seg, og hvorfor noen velger å gjøre det. Gjennom noen enkle søk på nett får de innsikt i suicidale personers tanker og begrunnelser. Det finnes blant annet forum på det såkalte mørke nettet, hvor ungdom diskuterer måter man kan begå selvmord på – de oppmuntrer gjerne hverandre også til å gjøre det (Moland og Solvang 2019). Slik oppmuntring er ikke til stede i de 14 romanene i utvalget.

5.2 Fravær av skildringer og romanenes realisme

I bøkene med omfattende selvmordsskildringer kan man ut fra overlegninger som dem jeg har gjengitt, finne eksempler på problematiske beskrivelser, men hva med de bøkene der vi ikke får vite noe? I *Høgspenning livsfare* presenteres leseren for lite informasjon om morens dødsmetode og årsaksforklaring. Fraværet av skildringer kan bidra til å underbygge tabuet knyttet til selvmord. Å unngå å fortelle om metode eller andre sider av selvmordet, kan oppfattes å signalisere at selvmord er et tema som man helst ikke skal snakke om.

På den andre siden tematiseres selvmord i denne boken gjennom følelsene og tankene til Lea. Selvmordet behandles altså, selv om detaljene om selve handlingen er utelatt. Å holde tilbake informasjon, kan gjøre fortellingen mer spenningsfylt og gi et større tolkningsrom for ungdomsleseren. Formidlingen av hovedpersonens tanker, følelser og reaksjoner bidrar til at boken er en av de mer dystre romanene i utvalget, til tross for mangelen på beskrivelser. Bokens negative og mer uopplarte avslutning formidler alvoret i situasjonen, og kan således bidra til å vise at ikke alt ender godt. På denne måten kan romanen tilby det samme realistiske perspektivet som *Nattskift i neropolis*, men uten å formidle at selvmord kan være en løsning på problemer. Romanen er den eneste i utvalget som primært skildrer tiden *før* selvmordet, og hvor fortellingen avsluttes kort tid etter dødsfallet. Dette skaper spenning for leseren, mer enn i de andre bøkene der personen har begått selvmord forut for fortellingen. Vi kommer tettere på situasjonen, og man lurere hele veien på hvordan dette kommer til å ende. Bokens slutt, sammen med resten av bokens innhold, kan gi ungdomsleseren muligheter til å tenke videre, noe som vi vet er viktig for denne typen leser, ifølge Appleyard.

Fra forskningen og virkelighetens verden vet vi at selvmord kan komme brått på omgivelsene, og at personer som tar livet av seg, på forhånd ikke har vist tegn på vansker. Ingen av bøkene tematiserer det som mange etterlatte personer av selvmord kan erfare –

nemlig en oppfatning av at «alt var som normalt». I en reportasje fra 2021 i A-magasinet, «De rakk ikke å bli voksne», fant journalistene at halvparten av de unge personene som hadde begått selvmord i deres undersøkelse, hadde en stor vennekrets. Til tross for at flere av de unge hadde tatt kontakt med helsevesenet kom likevel «[s]elv mordet ... uventet på de fleste. Knappt 6 prosent fryktet at noe slikt skulle skje» (Aasheim, Røren og Hager-Thoresen 2021, 16).

Romanene i mitt utvalg skildrer personer uten venner, og som lever i problemfylte familier. De presenteres som oftest med flere synlige og følelsesmessige tegn på vansker, og personene rundt dem legger merke til atferdsendringene. I noen få tilfeller gis leseren lite informasjon om tegn på vansker. Mangelen på skildringer er enten knyttet til hvor nært karakteren står hovedpersonen, eller at handlingen drives av hovedpersonens manøvrering i sorgen heller enn årsakene til selvmordet. At personer som sliter med suicidale tanker alltid viser tegn på vansker kan være noe ungdomsleseren av disse bøkene sitter igjen med, men som altså ikke bekrefte av faktiske forhold.

Romanene i utvalget presenterer samlet ingen sammenheng mellom psykiske lidelser og selvmord. I boken *Sykdom som litteratur – 13 diagnoser i litteraturen* (2011) skriver litteraturforskerne Hilde Bondevik og Knut Sten-Johansen om selvmord i litteraturen. De påpeker at psykologer verken kategoriserer suicidalitet som sykdom eller diagnose: «En vanlig innsigelse mot å betrakte selvmord som sykdom – en forståelse som riktignok kan tenkes å være til trøst for pårørende – går ut på at det bidrar til å stigmatisere psykiske lidelser i sin allmennhet» (Bondevik og Sten-Johansen 2011, 328). I deler av materialer, som handler om voksne kvinner som tar livet av seg, kan ungdomsleseren få et inntrykk av at selvmord og psykiske lidelser henger sammen. Selvmord kan på sett og vis bli oppfattet som en sykdom eller diagnose i disse bøkene. Samtidig tar de samme karakterene, sammen med de andre i utvalgets romaner, som oftest livet av seg på grunn av flere sammensatte årsaker.

Uavhengig av hvilke skildringer jeg vurderer som problematiske eller ikke, er selvmord et så alvorlig tema på alle måter, at vi bør snakke mer om det både i skolen og samfunnet generelt. Å skrive om selvmord uten samtidig å åpne opp for hva handlingen innebærer for omgivelsene, de etterlatte og personer selv, gir ikke en realistisk fremstilling av tematikken. De destruktive erfaringene, håpløsheten og vonde tanker hos de etterlatte, i tillegg til drapsmetoder, er sider ved selvmord som ikke kan utelates. Men fordi ungdom utgjør romanenes målgruppe eller er lesere av bøkene, kan man diskutere om de er for dystre og mørke. Samtidig påpeker barnepsykolog Magne Raundalen, at man bør snakke om selvmord også med barn. Hvis voksne anbefaler å ha en åpen dialog med mindreårige barn om temaet,

bør man i hvert fall tilby ungdom den samme muligheten til å lære mer om selvmord – selv om tematikken utvilsomt byr på utfordringer for ungdomsleseren.

En ungdom som er nysgjerrig på tematikken, vil uavhengig av romanene, finne frem til beskrivelser som kan være langt verre enn de som presenteres i denne oppgavens utvalg. Unge lesere kan gjennomskue urealistiske skildringer, og reagere med å bevege seg til mørkere fora og kilder.

6 I undervisningen

Fordi forfattere står fritt til å skildre hva som helst, er det opp til læreren å tenke over om den litteraturen man tar med inn i klasserommet, kan by på utfordringer og konflikter. Å hindre smitteeffekt og sikre at elevene ikke går ut av klasserommet med et inntrykk av at selvmord kan være en løsning på problemer, er åpenbart. Samtidig skal skjønnlitteraturen man bruker i norskfaget, utfordre elevene og «[...] dermed bidra til deres identitetsutvikling og livsmestring» (Kunnskapsdepartementet 2019 (a)).

Målet med å bruke litteratur om konfliktfylte tema bør være å gi ungdommer en verktøykasse med erfaringer, begreper og redskaper som de kan benytte seg av. Tallene fra selvmordsstatistikkene sannsynliggjør at noen elever kommer til å oppleve selvmord i sine omgivelser en eller annen gang i løpet av livet. I en anmeldelse av boken *Høgspenning livsfare* skriver barnebokkritiker Morten Olsen Haugen at «[b]øker om hovedpersonene som har det vondt og vanskelig bør vi anbefale til folk flest, når de ikke står midt i krisene selv. For å hjelpe dem til å lese/leve seg inn i livets vanskelige sider» (Haugen 2020). Skjønnlitteraturen kan sies å berøre selvmordstematikken med en viss avstand, gjennom fiktive handlingsforløp og personer, men egner alle bøkene i utvalget seg til bruk i undervisningen? Hvilke hensyn bør læreren ta?

6.1 Risiko for smitteeffekt?

Førstepersonsfortelleren som er til stede i ti av de 14 romanene, er viktig for at leseren skal identifisere seg med karakteren. Realistiske handlingsforløp og sammensatte karakterer er i tillegg avgjørende for identifikasjon. De leser i hovedsak om unge hovedpersoner som opplever kriser, kjenner på suicidale tanker eller som til og med tar livet av seg. Det er disse karakterene elevene lettest relaterer seg til, de som besitter gode og dårlige egenskaper. Faren for smitteeffekt ligger der jo stadig – i hvert fall redselen for en mulig smitteeffekt. Tenk om læreren i stedet for å bidra til livsmestring, oppnådde det motsatte ved å lage et undervisningsopplegg med utgangspunkt i de 14 romanene.

I en artikkel på Utdanningsnytt.no om kontroversielle tema i klasserommet, står det at lærerens kompetanse har mye å si for undervisning om slike tema (Jelstad 2020). I artikkelen

intervjues professor i religionsvitenskap Marie von der Lippe, og Solveig Moldrheim, som forsker på fordommer og gruppehets i skolen. I utgangspunktet handler artikkelen om kontroversielle tema i historie og religion, men synspunktene deres kan absolutt overføres til temaet selvmord og norskundervisningen.

Von der Lippe og Moldrheim mener at «[L]ærereens relasjonskompetanse er det viktigste redskapet ...» i arbeidet med vanskelige tema (Jelstad 2020). At læreren kjenner sine elever godt, er spesielt verdifullt i arbeidet med selvmordstematikken. Dersom noen av elevene har lignende opplevelser som personene i bøkene, eller de gjennomgår en krise, finnes det en risiko for at elevene kan identifisere seg med og relatere seg til selvmorderne de leser om. Å kjenne elevenes bakgrunn, utfordringer og erfaringer kan avgjøre om romanene i utvalget egner seg til bruk i klasserommet. Grunnarbeidet før undervisningen vil således stå sentralt. Von der Lippe peker dessuten på at gode relasjoner med elevene også kan gi mer trygghet for læreren (Jelstad 2020). Å forberede elevene på temaet før lesingen er nyttig for både læreren og elevene.

De fleste bøkene i utvalget kan tilføre noe betydningsfullt i samtaler om selvmord. Enten det dreier seg om å mestre sorg eller lære om hvilke faresignaler man kan se etter hos suicidale personer. En realistisk fremstilling er ønskelig i arbeidet med å utvikle kunnskap om selvmord. Kun to av titlene i materialet kan beskrives som mindre realistiske og fruktbare å bruke i klasseromsdiskusjoner.

I både *Jakten* og *Tjernet* ligger selvmordstematikken under fremstillingen av andre hendelser og tema. *Jakten* handler først og fremst om å finne ut hvem som har presset selvmorderen for nakenbilder. Jakten på gjerningsmannen utgjør bokens ledemotiv, og leseren gis lite informasjon om jenta som har tatt livet av seg. Handlingsforløpet fremstår som heller usannsynlig, og det kan virke inn på om elevene evner å relatere erfaringene til eget liv. Deler av handlingen kan på den andre siden være relevante for elevene – deling av nakenbilder og behovet for gode relasjoner til venner og familie. Et urealistisk handlingsforløp finner vi også i *Tjernet*. At en parasitt spiser besteforeldrene fra innsiden, og at de ofrer seg for å beskytte familien, virker vel fantasifullt for realistisk orienterte lesere.

Realistiske persongalleri og hendelsesforløp er en betingelse for at elevene skal identifisere seg med det de leser om, ifølge Appleyard. Uten autentiske skildringer vil ungdommen streve med å leve seg inn i handlingen. Dersom målet er at elevene skal kunne nyttiggjøre seg erfaringene fra skjønnlitteraturen i livene sine, vil en vurdering av romanens realistiske trekk, være av stor betydning når man skal velge titler egnet for klasseromsaktivitet. Jo mer realistisk boken er, jo lettere kan den tenkende leseren sette seg

inn i fiktive personers erfaringer og livsbetingelser.

På grunn av risikoen for smitteeffekt, kan tanken på å ta med bøker om selvmord inn i klasserommet virke skremmende. Samtidig skal elevene lære å mestre livet og krisene de uvegerlig vil komme til å oppleve. I romanene med de mest omfattende selvmordsskildringene finnes fremstillinger som kan være mer risikofylte å bruke i undervisningen. På grunn av detaljrike beskrivelser av dødsmetoder, dramatisering av selvmorderens tanker og opplevelser som elevene kan kjenne seg igjen i, kan romanene by på utfordringer. Tre av disse romanene har en jeg-forteller, og man kommer tett på hovedpersonens tanker, følelser og selvmordsfantasier (*Nattskift i nekropolis*, *Lukta av våt jord om natta* og *Bare en time til*). I *May Lenda* formidles handlingsforløpet av en tredjepersonsforteller, men i selvmordsøyeblikket får leseren tilgang på hovedpersonens tanker formidlet gjennom et «jeg».

Av romanene med mest inngående selvmordsskildringer er det kun *Nattskift i nekropolis* som har en nedslående slutt. Bokens fremstilling av selvmord som en vei ut av vanskelige situasjoner, gjør at den etter min mening blir vanskelig å anbefale til bruk i undervisningssammenheng. Ungdomsleseren presenteres for detaljerte selvmordsskildringer og to eksempler på dødsmetode. Leseren gjøres delaktig i den unge selvmorderens tanker gjennom fri indirekte tanke. Dette gjør at leseren får innsikt i og forståelse for hvorfor Max begår selvmord. Språket er dessuten muntlig og ungdommelig, noe som kan gjøre det lettere for elever å identifisere seg med Max.

Å dele tanker med en person som formidler selvmord som eneste mulige utvei, forekommer kun i *Nattskift i nekropolis*. På grunn av tilgangen til Max' tanker kan læreren imidlertid risikere at elevene kan komme til å dele oppfatningen til en som Max, som en selvfølge er uønsket. Dersom boken brukes i undervisningen, bør læreren utarbeide et opplegg som tematiserer de problematiske delene av romanen. Elevene kan reflektere over og undersøke ulike måter Max kunne fått hjelp på – hvem han kan henvende seg til, og hvilke hjelpemidler som finnes. Å skrive en alternativ avslutning er en annen mulighet, for å fremme at det finnes håp. De tre andre romanene med detaljerte selvmordsskildringer virker ikke selvmord å bli presentert som en løsning på livsproblemer, og alle romanene formidler håp i enden av fortellingen.

De samme bøkene presenterer imidlertid elevene for andre lærerike erfaringer. I en utgave av *Suicidologi* fra 2021 skriver Silje Pileberg at «[v]i har lenge snakka om ein smitteeffekt. Men det er ikkje berre historier om sjølv-mord som smittar. Også historier om meistring, og det å klare seg i livet, kan smitte» (Pileberg 2021, 68). Romanene skildrer

sentrale sider ved det å håndtere sorg og stå i en livskrise. Kunnskap om faresignaler er annen en erfaring elevene kan trekke med seg, og ikke minst at man tross alt kommer seg videre etter vanskelige hendelser. Dersom læreren likevel ikke ønsker å bruke bøker som inneholder detaljerte beskrivelser av selvmord, kan man unngå *Nattskift i nekropolis*, *May Lenda*, *Bare en time til* og *Lukta av våt jord om natta*.

6.2 Kan alle bøker brukes?

I norskfaget handler det tverrfaglige temaet «folkehelse og livsmestring» om at elevene skal utvikle «... evne til å uttrykke seg skriftlig og muntlig» (Kunnskapsdepartementet 2019 (a)). Gjennom å lese romaner om selvmord kan elevene lære nye begreper og tilegne seg kunnskap om tematikken. De kan utvikle seg gjennom erfaringene til litterære karakterer, og gjennom skriving og samtaler om romanene kan elevene trene på å sette ord på tanker og følelser de har om temaet. I religion og etikk handler «folkehelse og livsmestring» om å reflektere over og diskutere forskjellige spørsmål om identitet og «[...] hva som er et godt liv» (Kunnskapsdepartementet 2019 (b)). Elevene skal drøfte etiske spørsmål som går direkte på selvmord, for eksempel om det er riktig å ta sitt eget liv. Romanene kan brukes som en inngang til å diskutere dette og andre spørsmål. Det fiktive universet tillater elevene og læreren å snakke om temaet på avstand, men med konkrete eksempler å diskutere.

Nattskift i nekropolis har fått mye plass i denne oppgaven, nettopp på grunn av fremstillingene av selvmord. Romanen gir en realistisk fremstilling av hvordan det er å leve med en psykisk syk mor, av utenforskap og det å være utsatt for omsorgssvikt. Bokens tematisering av disse, og andre vanskelige tema, gjør den relevant å arbeide med i forbindelse med «folkehelse og livsmestring». Forskere innen *bibliotherapy*-tradisjonen hevder at all skjønnlitteratur kan brukes for å hjelpe mennesker som sliter, uansett hvilket budskap som formidles (Price 2019, 136), og ut fra dette er det dermed ikke gitt at boken ikke kan brukes i undervisningen. Elevene kan få erfaringer om mange av de vondeste prøvelsene et menneskene kan oppleve. Den negative slutten formidler kunnskap og aktuell lærdom fra virkeligheten – nemlig at det ikke alltid ender godt, og at det statistisk er større sannsynlighet for at en person tar sitt eget liv, dersom vedkommende har opplevd selvmord i familien. Krisene de leser om, vil mange elever med stor sannsynlighet selv bli konfrontert med.

Ut fra Appleyards leserteori kan Max beskrives som den ideelle karakteren for ungdom. Han står på utsiden sosialt, og befinner seg i stadiet mellom barn og voksen. At han er den ideelle karakteren er problematisk, fordi hans fortelling formidler at selvmord kan være

en vei ut av håpløse situasjoner. Selvmordsforskningen viser at en slik formidling er noe man bør styre vekk fra, nettopp på grunn av en mulig smitteeffekt. Dersom boken likevel skal brukes i undervisningen, må den etter min mening brukes med varsomhet – og det er ikke gitt at den kan brukes i alle klasserom. Å undersøke om elevene har lignende utfordringer og erfaringer som Max og moren står sentralt. Fallgraven gjør imidlertid at andre bøker i utvalget er bedre egnet i undervisningssammenheng. Fordi det dreier seg om etiske dilemma, er det vanskelig å gi et bestemt svar på om romanen kan brukes i undervisningen, eller om man bør unngå den. Den skiller seg fra de andre bøkene i utvalget og gir mer inngående beskrivelser på alle områder av selvmordstematikken, noe som gjør den mer vanskelig å anbefale. At ungdom skal lese boken uten en voksen samtalepartner, og uten et undervisningsopplegg, stiller jeg meg derfor kritisk til.

At læreren kjenner elevene sine godt, og opplevelsene de sitter inne med er uunnværlig. Jeg antar at lærere gjør disse overveiene når de skal arbeide med selvmord i undervisningen, men fordi smittefaren finnes, må det heller påpekes for mye enn for lite. Å sette av nok tid til å diskutere bøker som tar opp selvmord med elevene tror jeg er helt nødvendig, ettersom det er et tema som for mange er utfordrende å snakke om.

De øvrige ti bøkene, som verken inneholder urealistiske hendelsesforløp eller detaljerte skildringer, kan etter min mening brukes i undervisningen. Det er rom for identifikasjon med hovedpersonen, men ikke i like stor grad med selvmorderen. De som tar livet av seg får leseren enten lite informasjon om, eller så er de voksne og dermed lengre fra ungdomsleseren i alder og livssituasjon. Romanene består av mindre inngående selvmordsskildringer og har et sterkt fokus på mellommenneskelige relasjoner.

Gjennomgående tematikk er venner og familie, utenforskap, identitet, kjærlighet, sorg og håndtering av vanskelige følelser og tanker. Orienteringen mot følelseslivet, ungdomsperspektivet og at hovedpersonen gjennomgår en identitetsforvandling, kjennetegner både romanene og ungdomslitteraturen generelt. En gjengs oppfatning av ungdomslitteratur er at den litterære kvaliteten varierer, fordi bøkene er tilpasset ungdommens nivå. Samtidig vet vi hva de liker, og hvilke trekk ved litteratur som ungdom kan relatere seg til. For at elevene skal få mest mulig utbytte av lesingen bør undervisningen – slik jeg ser det – derfor ta utgangspunkt i bøker som vi vet ungdom liker. Bøker beregnet på ungdom kan gjøre det lettere for elevene å lære og knytte erfaringene til eget liv, fordi de motiveres av å identifisere seg med og gjenkjenne det de leser.

Å lese og diskutere vanskelige eller tabubelagte tema i undervisningen kan være utfordrende, både for læreren og eleven. Reaksjoner fra elever med opplevelser knyttet til

selvmord, mobbing, psykisk sykdom eller mishandling kan ikke alltid forutses, og situasjonen kan bli ubehagelig for alle parter. Men dersom læreren kjenner sine elever og vet hvem som kan tenkes å reagere, kan man i hvert fall ta en prat med dem på forhånd. Å forberede alle elevene på temaet vil uansett være nyttig. En åpen dialog både før, under og etter lesingen er en selvfølge. Læreren må være oppdatert på kunnskap om selvmord og være forberedt på spørsmål.

I regjeringens handlingsplan for forebygging av selvmord står det at «[å] dele at man har selvmordstanker kan være livreddende. Det er behov for å øke kunnskapen om selvmordstematikk i befolkningen, redusere stigma og få flere til å søke hjelp» (Helse- og omsorgsdepartementet 2020, 11). Det tverrfaglige temaet «folkehelse og livsmestring» understreker viktigheten av at elevene skal få kompetanse om levevaner og forskjellige områder innenfor psykisk helse. Ungdom skal lære om «[v]erdivalg og betydningen av meningen med livet, mellommenneskelige relasjoner, å kunne sette grenser og respektere andres, og å kunne håndtere tanker, følelser og relasjoner [...]» (Kunnskapsdepartementet 2017). Selv om lesing av romanene i klasserommet kan by på utfordringer, tilbyr de ungdomsleseren en mulighet til å lære om selvmord på en tilnærmet realistisk måte. Verdien av å lese og snakke om selvmord i skolen vil kunne bidra til at flere tør å be om hjelp fra andre i tide, og til at elevene blir bedre rustet til å håndtere en eventuell krise senere i livet.

Bokens lengde kan også ha noe å si for arbeidet med den i undervisningen. Syv av bøkene er på under 150 sider. Seks av bøkene er på under 250 sider, og kun én bok er på over 400 sider (*Med på leken*). Læreren kjenner sine egne elever best, og må ta en vurdering på om bokens lengde vil gå ut over tematikken som arbeides med – klarer alle elevene å komme seg gjennom boken, og dermed få like mye ut av lesingen som andre elever?

7 Avslutning

Innledningsvis stilte jeg spørsmål om hvordan selvmord tematiseres i norsk ungdomslitteratur i perioden 2011–2021, og hvilke etiske problemstillinger som kan oppstå i forbindelse med slike bøker og bruken av dem i undervisningen i skolen. I de 14 romanene som *Om selvmord i ungdomslitteraturen* bygger på, finnes det noen sentrale trekk knyttet til hvem som tar livet av seg, hvor, hvordan og hvorfor det skjer. Ungdomslitteraturen som tar opp selvmord fra 2011 til 2021, tematiserer samlet et bredt spekter av sykdommer, forskjelligartede selvmord, årsaker til selvmord, og hvordan personer håndterer livet etter livskriser.

En hovedtendens i materialet er at flesteparten av selvmorderne er voksne kvinner, og at disse romanene har en negativ eller nøytral slutt. De er i hovedsak mødre, og fremstilles overveiende som utilgjengelige, uskikkede og viser mange tegn på vansker. En mor skal være familiens trygge ankerfeste, og under normale omstendigheter prioritere samvær med barn og familie. Når mor tar livet sitt, betyr det at det tryggeste og kjæreste i livet forsvinner på dramatisk vis, og ungdommen må ta ansvar for seg selv og kanskje også andre familiemedlemmer. Flertallet av mødrene sliter psykisk, og forbindelsen mellom kvinner og psykisk sykdom tegner et realistisk bilde av samfunnet ut fra virkelighetens statistikker. Unge kvinner er underrepresentert blant selvmorderne, men er overrepresentert blant hovedpersonene.

Mannlige personer, unge så vel som voksne, er underrepresentert i utvalget, både med hensyn til selvmord og psykiske lidelser. I virkeligheten er menn overrepresentert i selvmordsstatistikkene, og litteraturen i utvalget speiler dermed ikke samfunnet. De unge mannlige karakterene har få eller ingen venner, og har som regel et krevende forhold til familien. Mangel på tilhørighet kjennetegner både hovedpersonene og selvmorderne i utvalget. En stor del av grunnen til hovedpersonens utenforskap er at det føler på et særlig ansvar for familien. De bruker tid og omsorg på forelderen – som stort sett er far, og har av den grunn lite tid til seg selv og å pleie vennskap.

Et mønster i romanene med en positiv slutt er at de handler om unge personer som tar livet av seg, paradoksalt nok. At det formidles mer positivitet i romanene med unge selvmordere, kan henge sammen med forfatterens ønsker om å beskytte ungdomsleseren. Fordi ungdomsleseren lettere identifiserer seg med personer som er lik dem selv, i alder og

livssituasjon, er det av betydning å formidle en positiv fremtid, men da kan vel også smitteeffekten sette inn? Om disse fremstillingene er realistiske, kan dessuten diskuteres. Et selvmord begått av en ung person må være noe av det verste etterlatte kan erfare, og et positivt syn på fremtiden er vanskelig å forestille seg. Funnet er både påfallende og strider mot all fornuft. De forfatterne som skriver om unge selvmordere er som oftest unge selv, og var mellom 19 og 33 år da romanene ble utgitt. To av forfatterne er utvalgets eldste, på henholdsvis 57 og 61 år i bøkens utgivelsesår.

I de 14 romanene jeg har undersøkt i *Om selvmord i ungdomslitteraturen* foregår handlingen hovedsakelig i små miljøer. Hovedpersonene og selvmorderne som bor på små steder lever i dysfunksjonelle familieforhold, og flere foreldre har problemer med alkohol. Å passe inn i – eller falle utenfor – små miljøer, utgjør en sentral tematikk i disse bøkene. En utfordrende oppvekst er vanlig i romanene der handlingen foregår i større byer. De veksler i større grad mellom å ha venner og å være venneløse, og den tradisjonelle hjemme–borte–hjemme-strukturen er spesielt tydelig i disse romanene. Reisen som ungdommen legger ut på er ikke en fysisk reise, men består heller av en reise i utvikling og identitet – og sånn sett typisk for ungdomsromanen.

Dødsmetodene som hyppigst skildres i de 14 bøkene er henging og forgiftning, og funnet stemmer overens med virkelighetens statistikker. To av de unge mannlige karakterene velger mer brutale dødsmetoder, noe som er mer typisk for menn ifølge Norsk Helseinformatikk. Fravær av inngående selvmordsskildringer må betegnes som en hovedtendens i romanene. Metoden blir som oftest nevnt, men forfatterne er sparsomme med detaljer knyttet til de ytre vilkårene til selvmordet. Fire bøker byr på mer detaljerte skildringer, inklusive metoder og omstendigheter som førte til selvmordet. Flest unge forfattere bidrar med de mest inngående selvmordsskildringene, med en alder fra 19 til 34 år da romanene ble utgitt. *Nattskift i nekropolis*, utvalgets mest detaljerte roman, er skrevet av den nest eldste forfatteren i utvalget – 57 år gammel ved bokens utgivelse i 2019. At det er den eldste forfatteren som fremstiller selvmord som en løsning på problemer, er for meg et uventet funn.

Et påtagelig mønster i bøkene, enten personen som tar livet av seg er voksen eller ung, er at selvmordet gis en sammensatt årsaksforklaring. Kompleksiteten i fenomenet selvmord kommer derfor tydelig frem i de fleste av utvalgets romaner. Flere triggende faktorer fremheves, som fysisk og psykisk mishandling, mobbing, utenforskap og selvmord i nær familie. Hovedpersonene som har mistet en forelder til selvmord, tynges ofte av skyldfølelse. De kjenner seg fanget i en utfordrende tilværelse, og selvmordsfantasier forekommer blant

flere. Pille- og alkoholmisbruk, psykiske lidelser og virkninger av dette, fremstilles i flere av bøkene som en del av årsaksforklaringen. Kombinasjonen av årsaker stemmer overens med den statistiske empirien (se Folkehelseinstituttet), og bøkene skildrer bare unntaksvis at selvmordet forårsakes av én enkelt hendelse.

På grunn av risikoen for smitteeffekt kan man stille spørsmål om de mer inngående beskrivelsene av selvmord er for detaljerte for ungdomsleseren. Detaljerte skildringer av selvmordshandlingen og årsaksforklaringene, innsikt i og «forståelse» for hvorfor noen velger å begå selvmord, er for meg det mest problematiske i utvalgets bøker. Gjennom unge jeg-fortellere og skildringer av opplevelser som ungdom kan relatere til, kan de lett identifisere seg med unge selvmordere og vanskeligstilte hovedpersoner. Forfatterne har et ansvar for hvordan selvmordstemaet formidles til bøkens mest påvirkelige lesere – nemlig ungdom. Å la ungdom få full tilgang til litterære personer som begrunner selvmord som en løsning på problemer, uten å kontekstualisere boken i en undervisningssammenheng, er for meg vanskelig å anbefale. Selvmordsforskningen vektlegger da også at dette bør unngås.

I tillegg kan fravær av selvmordsskildringer problematiseres. Hvordan kan man bidra til at selvmord av-tabuiseres som tema, uten å skrive og snakke om det? Ungdomsleseren ønsker dessuten å lese om livets vanskeligste sider, ifølge Appleyard. De vil lære og erfare, og for å få et realistisk bilde av virkeligheten må flere sider av selvmordfenomenet tematiseres. Om ikke annet kan utelatelser av skildringer og få detaljer, få den vitebegjærlige leseren til å oppsøke andre kilder, slik som det mørke nettet. På den andre siden kan mangelen på skildringer ha en aktiverende funksjon – leseren blir tvunget til å tenke selv, og fylle inn de tomme rommene. Vi vet at dette er viktig for ungdomsleseren.

Risikoen for en mulig smitteeffekt, og at læreren oppnår det motsatte av intensjonen med å bruke bøker om selvmord, er der. Å utelukke verkene fra undervisningen er likevel ikke gitt. De mest brutale romanene skildrer realistiske livssituasjoner og problemer. Å få innblikk i flere av forholdene som har drevet personene til å begå selvmord, tenker jeg kan være en nyttig erfaring å ha med seg for å få et realistisk bilde av hva selvmord innebærer. Elevene får innsyn i hvordan en selvmorder kan rettferdiggjøre beslutningen om å ta sitt eget liv. Realistiske fremstillinger er viktig for at ungdomsleseren skal kunne leve seg inn i fortellingen, og elevene vil fort merke dersom læreren velger en tilnærming til temaet som ikke er troverdig. Erfaringene de opparbeider seg ved hjelp av leseprosjektene skal tross alt forberede elevene på mulige kriser og vanskelige situasjoner i deres eget, virkelige liv.

Satt inn i en sammenheng presenterer bøkene unge personer som mestrer sorg og livets vanskeligste opplevelser. Ungdomsleseren kan lære om forskjellige måter å håndtere

kriser på, og som Pileberg skriver, kan positive erfaringer smitte. Å bruke romanene forutsetter gode forberedelser fra lærerens side, og man må vurdere hvilke bøker som kan egne seg ut fra elevenes bakgrunn. Lærerens relasjonskompetanse er tungtveiende, og han eller hun må vite om det er noen tema som er mer utfordrende å ta opp i plenum enn andre – både for å ta hensyn til enkeltelever, og klassen som helhet. For i tillegg til selvmord tematiserer romanene mange andre vanskelige emner og samfunnsproblem, som psykiske lidelser, alkoholisme, overgrep, utenforskap og mobbing. Som norsk- og religionslektor ville jeg prøvd å kartlegge om noen elever kan ha utfordringer med noen av disse temaene før vi jobber med teksten.

Men hvis elevene skal mestre livet – vanskelige tanker, situasjoner og utfordringer som de kan støte på – må de bli utfordret. Romaner som utfordrer elevene, kan bidra til at elevene utvikler bedre mestringskompetanse. *Bibliotherapy*-forskningen hevder dessuten at all litteratur kan brukes, uavhengig av budskapet som formidles. Elevene kan få innblikk i noe som «[...] for mange er så vanskelig å forstå: Hvorfor noen mennesker selv avslutter sitt eget liv?» (Normann-Eide 2016 (a), 12). Litteraturen kan på denne måten ha en terapeutisk effekt, og gjennom den kan man utvikle en bedre forståelse av seg selv og for andre mennesker.

Mange av trekkene i romanene gjør dem dessuten velegnet til bruk i undervisningen. Fordi romanene foregår i samtiden, vil de fremstå som relevante for elevene. Flesteparten er realistiske og gir rom for videre tenking for ungdomsleseren. Hovedpersonene er autentiske karakterer, slik at de lett kan relatere seg til dem. Romanene handler om det ungdom liker å lese, om dystre tema og ungdomsproblematikk. Å velge bøker som gjør det mulig for elevene å få mest mulig utbytte av lesingen, er sentralt i arbeidet med et vanskelig tema.

Litteratur

Primærlitteratur

- Askø, Lisette. 2014. *Skygge*. Publica bok.
- Aune, Marte. 2013. *May Lenda*. Publica Bok.
- Bakkeid, Heine T. 2014. *Tjernet*. Egmont Publishing Kids.
- Bokneberg, Maria B. 2016. *Lukta av våt jord om natta*. Det Norske Samlaget.
- Gaux, Martina. 2011. *Hangman*. Forlag. Gyldendal.
- Guåker, Helene. 2020. *Høgspenning livsfare*. Det Norske Samlaget.
- Ingvaldsen, Bjørn. 2019. *Nattskift i nekropolis*. Gyldendal.
- Kristensen, Tom. 2017. *Jakten*. Cappelen Damm.
- Linnestå, Aasne. 2015. *Mamma er et annet sted*. Aschehoug.
- Mathiassen, Sanne. 2014. *Bare en time til*. Cappelen Damm.
- Nedrejord, Kathrine. 2016. *Hvem er jeg når du blir borte*. Aschehoug.
- Skaranger, Maria Navarro. 2018. *Bok om sorg (fortellingen om Nils i skogen)*. Oktober.
- Von Hirsch, Pia og Kristin von Hirsch. 2016. *Med på leken*. Gyldendal.
- Aagaard, Eva. 2019. *Døtre*. Tiden Norsk Forlag.

Sekundærlitteratur

- Andersen, Per Thomas. 2012. «Fortellerkunstens elementer». I *Litterær analyse. En innføring*, redigert av Per Thomas Andersen, Gitte Mose og Torstein Norheim, 27–55. Pax Forlag.
- Appleyard, Joseph A. 1991. *Becoming a Reader. The Experience of Fiction from Childhood to Adulthood*. Cambridge University Press.
- Birkeland, Tone, Gunvor Risa og Karin Beate Vold. 2018. *Norsk barnelitteraturhistorie*. Det Norske Samlaget.
- Bondevik, Hilde og Knut Sten-Johansen. 2011. *Sykdom som litteratur – 13 diagnoser i litteraturen*. Unipub.

- Emanuelsen, Marius. 2019. «Ganske mørkt. Ganske trangt.» Barnebokkritikk.
<https://www.barnebokkritikk.no/ganske-morkt-ganske-trangt/#.Y16B88hBw2x>
- Folkehelseinstituttet. 2015. «Fakta om forebygging av selvmord.» Oppdatert 4. mars, 2015.
[Fakta om forebygging av selvmord - FHI](#)
- Folkehelseinstituttet. 2016. «Psykiske lidelser i Norge: et folkehelseperspektiv.» Oppdatert 6. oktober, 2016. <https://www.fhi.no/publ/eldre/psykiske-lidelser-i-norge-et-folkeh/>
- Folkehelseinstituttet. 2021. «Selvmord i Norge.» Oppdatert 10. juni, 2021. [Selvmord og selvmordsforsøk - Folkehelse rapporten - FHI](#)
- Grøholt, Berit. 2000. «Ungdom, kriser og selvmordsatferd – med forskerens og Ibsens øyne». *Suicidologi* 5 (1): 10–11. <https://doi.org/10.5617/suicidologi.1811>
- Gursli, Othilie. 2022. «'Rådebank' er fiksjon. Men selvmordstallene er realitet». *Aftenposten*, 30. januar, 2022. [«Rådebank» er fiksjon. Men selvmordstallene er en realitet. \(aftenposten.no\)](#)
- Haugen, Morten Olsen. 2020. «Når mor trekker seg unna.» Barnebokkritikk.
<https://www.barnebokkritikk.no/nar-mor-trekker-seg-unna/#.Y16DZMhBw2x>.
- Helse- og omsorgsdepartementet. 2020. «Handlingsplan for forebygging av selvmord» (2020–2025).
<https://www.regjeringen.no/contentassets/ef9cc6bd2e0842bf9ac722459503f44c/regjeringens-handlingsplan-for-forebygging-av-selvmord-2020-2025.pdf>
- Jelstad, Jørgen. 2020. «Råd til lærere som underviser i kontroversielle tema: La elevene utforske egne meninger». *Utdanningsnytt*, 11. november 2020.
<https://www.utdanningsnytt.no/ytringsfrihet/rad-til-laerere-som-underviser-i-kontroversielle-tema-la-elevne-utforske-egne-meninger/261432>
- Kunnskapsdepartementet. 2017. *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. Fastsatt som forskrift ved kongelig resolusjon. Læreplanverket for kunnskapsløftet 2020. [2.5.1 Folkehelse og livsmestring \(udir.no\)](#)
- Kunnskapsdepartementet. 2019 (a). *Læreplan i norsk (NOR01-06) – tverrfaglige temaer*. Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020.
<https://www.udir.no/lk20/nor01-06/om-faget/tverrfaglige-temaer?lang=nob>
- Kunnskapsdepartementet. 2019 (b). *Læreplan i religion og etikk (REL01-02) – tverrfaglige temaer*. Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020.
<https://www.udir.no/lk20/rel01-02/om-faget/tverrfaglige-temaer>

- Mehlum, Lars. 2000. «Selvmord som tema på internett og i andre massemedier – ressurs eller risiko?». *Suicidologi* 5 (3): 20–21. <https://doi.org/10.5617/suicidologi.1380>
- Moland, Annemarte og Ruben Solvang. 2019. «Det skjulte nettverket.» *NRK*, 27. oktober, 2019. <https://www.nrk.no/spesial/det-skjulte-nettverket-1.14739159>
- Nasjonalt senter for selvmordsforskning og -forebygging. 2016. «Fakta om selvmord». [https://www.med.uio.no/klinmed/forskning/sentre/nssf/kunnskapsressurser/fakta-selv-mord-selvskading/dokumenter/fakta-om-selv-mord_2016\(1\).pdf](https://www.med.uio.no/klinmed/forskning/sentre/nssf/kunnskapsressurser/fakta-selv-mord-selvskading/dokumenter/fakta-om-selv-mord_2016(1).pdf)
- Nes, Solbjørg Tormodsdotter. 2018. «Den samtidsrealistiske ungdomsromanen». I *Ungdomslitteratur – ei innføring*, redigert av Svein Slettan, 29–43. Cappelen Damm.
- Normann-Eide, Eivind. 2016 (a). «Skjønnlitterære selvmord». *Suicidologi* 21 (1): 10–17. <https://doi.org/10.5617/suicidologi.2901>
- Normann-Eide, Eivind. 2016 (b). *Skjønnlitterære selvmord*. Pax Forlag.
- Norsk Helseinformatikk. 2019. «Selvmordsforsøk hos barn og ungdom, informasjon til foreldre.» Oppdatert 5. juli, 2019. <https://nhi.no/sykdommer/barn/barnepsykiatri/selv-mordsforsok-hos-barn-og-ungdom-til-foreldre/>
- Norsk Helseinformatikk. 2022. «Selvmord og selvmordsforsøk.» Oppdatert 8. februar, 2022. <https://nhi.no/sykdommer/psykisk-helse/selv-mord/selv-mord-og-selv-mordsforsok-veiviser/>
- Norsk Redaktørforening. 2019. «Dette sier Vær Varsom-plakaten.» Oppdatert 6. november, 2019. <https://www.nored.no/NR-dokumentasjon/Rapporter-og-veiledere/Slik-omtaler-du-selv-mord/Dette-sier-Vaer-Varsom-plakaten>
- Nybø, Reidun Kjelling. 2006. «Veileder for omtale av selvmord». Presse.no <https://presse.no/wp-content/uploads/2014/10/Revidert-veileder-for-omtale-av-selv-mord.pdf>
- Pileberg, Silje. 2021. «Når ord kan drepe – eller redde». *Suicidologi* 26 (1): 68–71.
- Price, Leah. 2019. *What we Talk About When we Talk About Books*. Basic Books.
- Raundalen, Magne. 2016. «Kva skal vi seie til barn om selvmord?». *Suicidologi* 21 (1): 4–8. <https://doi.org/10.5617/suicidologi.2900>

- Rekdal, Kari Wille. 2016. «Debutanter om selvmord. Hvor eksplisitt kan man skildre?». *Suicidologi* 21 (3): 16–18. <https://doi.org/10.5617/suicidologi.4096>
- Slettan, Svein. 2018. «Introduksjon. Om ungdomslitteratur». I *Ungdomslitteratur – ei innføring*, redigert av Svein Slettan, 9–27. Cappelen Damm.
- Straume, Anne Cathrine. 2019. «Over grensen.» *NRK*, 14. november, 2019. <https://www.nrk.no/kultur/anmeldelse-av-nattskift-i-nekropolis-av-bjorn-ingvaldsen-1.14581980>
- Østbye, Helge mfl. 2013. *Metodebok for mediefag*. Fagbokforlaget.
- Aasheim, Anette, Ingunn Røren og Fredrik Hager-Thoresen. 2021. «De rakk ikke å bli voksne.» *A-magasinet*. Nr. 11, 19. mars, 2021.

Vedlegg 1: Samlet leseskjema

	Resultater				
Info om bøkene, form og komposisjon					
Antall romaner	14				
Antall sider	90–200: 9	201–311: 4	312–422: 1		
Kjønn: forfatter	Mann: 3	Kvinne: 12			Totalt: 15 (én bok har to forfattere)
Alder på forfatter da boken ble utgitt	19–29: 4	30–40: 6	41–51: 0	52–62: 5	Totalt: 15 (én bok har to forfattere)
Målform	Bokmål: 12	Nynorsk: 2			
Målgruppe	9–12 år: 1	9–15 år: 1	11–15 år: 2	13–15 år: 7	Voksen: 3
Forteller	Førsteperson: 10	Tredjeperson: 2	Veksling: 2		
Tid	Nåtid: 13	Fortid: 0	Veksling: 1		
Tidsspenn	Ca. 0,5 år: 10	Mellom 1 og 1,5 år: 4			
Miljø	Et lite miljø: 9	En større by: 5			
Avslutning	Positiv: 7	Negativ: 2	Nøytral: 5		
Hovedperson	Antall: 15				
Alder	12–14: 4	15–17: 7	18–19: 2	20-årene: 2	
Kjønn	Mann: 3	Kvinne: 12			
Sosial tilpasning	Vellykket: 0	Alminnelig: 7	Sosialt utenfor: 6	Veksling: 2	
Venner	Ja: 3	Noen få: 8	Nei: 1	Nevnes ikke: 3	
Familieforhold	Velfungerende: 6	Dysfunksjonelt: 9			

Foreldre til stede	Begge: 7	Kun mor: 0	Kun far: 5	Begge i starten, kun én senere: 3	Én i starten, senere ingen: 1
Skilte foreldre	Ja: 7	Nei: 8			
Selvmord					
Begår noen selvmord?	Ja: 13	Nei: 1			Totalt 14 bøker
Hvis nei, hvordan er selvmord inkludert eller en del av boka?	Ett selvmordsforsøk				
Karakterer som begår selvmord	Totalt: 15				
Relasjon til hovedperson	Familie: 11	Venner: 2	Bekjent: 1	Hovedperson: 1	
Kjønn	Mann: 6	Kvinne: 9			
Skildres selvmordet?	Ja, med inngående detaljer: 5	Ja, men få detaljer: 6	Nei: 2	Får kun vite metode: 2	
Livsfase	Ungdom: 6	Voksen: 9			
Eksplisitt eller implisitt forstått at karakteren begår selvmord	Eksplisitt: 13	Implisitt: 2			
Tegn på vansker	Ja: 12	Nei: 3			
Venner	Ja: 1	Noen få: 4	Nei: 2	Nevnes ikke: 8	
Psykisk lidelse	Ja: 7	Nei: 8			
Triggende faktorer	Ja: 10	Nei: 5			
Årsaker	Sammensatte: 12	Én utløsende hendelse: 3			
Skildres tiden før eller etter selvmordet?	Før: 1	Etter: 7	Før og etter: 6		Totalt 14 bøker

Vedlegg 2: Alle leseskjemaene

Info om bøkene, form og komposisjon		
Tittel	<i>May Lenda</i>	<i>Skygge</i>
Utgivelse	2013	2014
Antall sider	247	180
Forfatter	Marte Aune	Lisette Askø
Kjønn	Kvinne	Kvinne
Alder på forfatter da boka ble utgitt	19	33
Målform	Bokmål	Bokmål
Målgruppe	9-15 år	13-15 år
Forteller	Tredjeperson	Tredjeperson
Tid	Nåtid	Nåtid
Tidsspenn	Ca. 1 år (med epilog 4,3 år)	Ca. 0,5 år
Miljø/sted	Et lite miljø	Et lite miljø
Avslutning	Positiv	Positiv
Hovedperson(er)	May	Layla
Alder	15 år	14 år
Kjønn	Kvinne	Kvinne
Sosial tilpasning	Alminnelig	Utenfor
Venner	Noen få	Noen få
Familieforhold	Dysfunksjonelt	Dysfunksjonelt
Foreldre til stede	Begge	Begge
Skilte foreldre	Nei	Ja
Selv mord		
Begår noen selvmord?	Ja	Ja

Hvis nei, hvordan er selvmord inkludert eller en del av boka?	x	x
Relasjon til hovedperson	Storebror	Venn
Kjønn	Mann	Kvinne
Skildres selvmordet?	Ja, med inngående detaljer	Ja, men få detaljer
Livsfase	Ungdom	Ungdom
Er det eksplisitt eller implisitt forstått av karakteren begår selvmord?	Eksplisitt	Eksplisitt
Tegn på vansker	Ja	Ja
Venner	Noen få	Noen få
Psykisk lidelse	Nei	Nei
Triggende faktorer	Ja	Ja
Årsaker	Sammensatte	Sammensatte
Skildres tiden før eller etter selvmordet?	Før og etter	Før og etter

Info om bøkene, form og komposisjon		
Tittel	<i>Tjernet</i>	<i>Lukta av våt jord om natta</i>
Utgivelse	2014	2016
Antall sider	90	122
Forfatter	Heine T. Bakkeid	Maria. B. Bokneberg
Kjønn	Mann	Kvinne
Alder på forfatter da boka ble utgitt	40	34
Målform	Bokmål	Nynorsk
Målgruppe	11-15 år	Voksen
Forteller	Førsteperson	Førsteperson
Tid	Nåtid	Nåtid

Tidsspenn	Ca. 0,5 år	Mellom 1 og 1,5 år
Miljø/sted	Et lite miljø	Et lite miljø
Avslutning	Nøytral	Nøytral
Hovedperson(er)	Jonas	Mie
Alder	16	20-årene
Kjønn	Mann	Kvinne
Sosial tilpasning	Alminnelig	Alminnelig
Venner	Nevnes ikke	Nevnes ikke
Familieforhold	Velfungerende	Dysfunksjonelt
Foreldre til stede	Begge	Kun far
Skilte foreldre	Nei	Nei
Selv mord		
Begår noen selvmord?	Ja	Ja
Hvis nei, hvordan er selvmord inkludert eller en del av boka?	x	x
Relasjon til hovedpersonen	Bestefar, bestemor	Mor
Kjønn	Mann, kvinne	Kvinne
Skildres selvmordet?	Ja, men få detaljer. Ja, men få detaljer	Ja, med inngående detaljer
Livsfase	Voksen, voksen	Voksen
Er det eksplisitt eller implisitt forstått av karakteren begår selvmord?	Eksplisitt, implisitt	Eksplisitt
Tegn på vansker	Nei, nei	Ja
Venner	Nevnes ikke, nevnes ikke	Nevnes ikke
Psykisk lidelse	Nei, nei	Ja
Triggende faktorer	Ja, ja	Nei
Årsaker	Én enkelt hendelse, én enkelt hendelse	Sammensatte
Skildres tiden før eller etter selvmordet?	Tiden etter	Tiden etter

Info om bøkene, form og komposisjon		
Tittel	<i>Høgspenning livsfare</i>	<i>Døtre</i>
Utgivelse	2020	2019
Antall sider	212	219
Forfatter	Helene Guåker	Eva Aagaard
Kjønn	Kvinne	Kvinne
Alder på forfatter da boka ble utgitt	37	31
Målform	Nynorsk	Bokmål
Målgruppe	13-15 år	Voksen
Forteller	Førsteperson	Veksling
Tid	Nåtid	Nåtid
Tidsspenn	Ca. 0,5 år	Ca. 0,5 år
Miljø/sted	Et lite miljø	Større by
Avslutning	Negativ	Positiv
Hovedperson(er)	Lea	Mira
Alder	15-16 år	15 år
Kjønn	Kvinne	Kvinne
Sosial tilpasning	Veksling	Utenfor
Venner	Noen få	Noen få
Familieforhold	Dysfunksjonelt	Dysfunksjonelt
Foreldre til stede	Begge i starten, kun én senere	Begge
Skilte foreldre	Nei	Nei
Selv mord		
Begår noen selvmord?	Ja	Ja

Hvis nei, hvordan er selvmord inkludert eller en del av boka?	x	x
Relasjon til hovedpersonen	Mor	Tante
Kjønn	Kvinne	Kvinne
Skildres selvmordet?	Nei	Ja, men få detaljer.
Livsfasen	Voksen	Voksen
Er det eksplisitt eller implisitt forstått at karakteren begår selvmord?	Eksplisitt	Eksplisitt
Tegn på vansker	Ja	Ja
Venner	Nevnes ikke	Nevnes ikke
Psykisk lidelse	Ja	Ja
Triggende faktorer	Nei	Ja
Årsaker	Sammensatte	Sammensatte
Skildres tiden før eller etter selvmordet?	Før	Etter

Info om bøkene, form og komposisjon		
Tittel	<i>Jakten</i>	<i>Hvem er jeg når du blir borte</i>
Utgivelse	2016	2016
Antall sider	156	139
Forfatter	Tom Kristensen	Kathrine Nedrejord
Kjønn	Mann	Kvinne
Alder på forfatter da boka ble utgitt	61	29
Målform	Bokmål	Bokmål
Målgruppe	11-15 år	13-15 år
Forteller	Veksling	Førsteperson

Tid	Nåtid	Nåtid
Tidsspenn	Ca. 0,5 år	Ca. 0,5 år
Miljø/sted	En større by	Et lite miljø
Avslutning	Positiv	Positiv
Hovedperson(er)	Eric, Live	Jenny
Alder	16 år, 14 år	14 år
Kjønn	Mann, kvinne	Kvinne
Sosial tilpasning	Alminnelig, alminnelig	Utenfor
Venner	Ja, ja	Noen få
Familieforhold	Velfungerende, velfungerende	Velfungerende
Foreldre	Kun far, begge	Kun far
Skilte foreldre	Ja, nei	Ja
Selv mord		
Begår noen selvmord?	Ja	Ja
Hvis nei, hvordan er selvmord inkludert eller en del av boka?	x	x
Relasjon til hovedperson	Venn	Bekjent
Kjønn	Kvinne	Mann
Skildres selvmordet?	Ja, men få detaljer	Får kun vite metode
Livsfasen	Ungdom	Ungdom
Er det eksplisitt eller implisitt forstått at karakteren begår selvmord?	Eksplisitt	Eksplisitt
Tegn på vansker	Nei	Ja
Venner	Nevnes ikke	Noen få
Psykisk lidelse	Nei	Nei
Triggende faktorer	Ja	Nei
Årsaker	Én utløsende hendelse	Sammensatte årsaker

Skildres tiden før eller etter selvmordet?	Etter	Etter
--	-------	-------

Info om bøkene, form og komposisjon		
Tittel	<i>Mamma er et annet sted</i>	<i>Nattskift i Nekropolis</i>
Utgivelse	2015	2019
Antall sider	112	136
Forfatter	Aasne Linnestå	Bjørn Ingvaldsen
Kjønn	Kvinne	Mann
Alder på forfatter da boka ble utgitt	52	57
Målform	Bokmål	Bokmål
Målgruppe	13-15 år	9-12 år
Forteller	Førsteperson	Førsteperson
Tid	Nåtid	Nåtid
Tidsspenn	Ca. 0,5 år	Ca. 0,5 år
Miljø/sted	En større by	Et lite miljø
Avslutning	Nøytral	Negativ
Hovedperson(er)	Tale	Max
Alder	15 år	12 år
Kjønn	Kvinne	Mann
Sosial tilpasning	Alminnelig	Utenfor
Venner	Noen få	Nei
Familieforhold	Velfungerende	Dysfunksjonelt
Foreldre	Kun far	Begge, kun én senere
Skilte foreldre	Nei	Ja
Selv mord		
Begår noen selvmord?	Ja	Ja

Hvis nei, hvordan er selvmord inkludert eller en del av boka?	x	x
Relasjon til hovedpersonen	Mor	Mor, hovedpersonen selv.
Kjønn	Kvinne	Kvinne, mann
Skildres selvmordet?	Nei	Ja, med inngående detaljer. Ja, med inngående detaljer.
Livsfasen	Voksen	Voksen, ungdom
Er det eksplisitt eller implisitt forstått at karakteren begår selvmord?	Eksplisitt	Eksplisitt, implisitt
Tegn på vansker/problemer	Ja	Ja, ja
Venner	Nevnes ikke	Ja, noen få
Psykisk lidelse	Ja	Ja, nei
Triggende faktorer	Nei	Ja, ja
Årsaker	Sammensatte	Sammensatte, sammensatte
Skildres tiden før eller etter selvmordet?	Etter	Før og etter

Info om bøkene, form og komposisjon		
Tittel	<i>Bare en time til</i>	<i>Med på leken</i>
Utgivelse	2014	2016
Antall sider	96	406
Forfatter	Synne Mathiassen	Kristin og Pia Von Hirsch
Kjønn	Kvinne	Kvinne, Kvinne
Alder på forfatter da boka ble utgitt	31	55 og 29
Målform	Bokmål	Bokmål
Målgruppe	13-15 år	13-15 år
Forteller	Førsteperson	Førsteperson

Tid	Nåtid	Nåtid
Tidsspenn	Ca. 0,5 år	Mellom 1 og 1,5 år
Miljø/sted	Et lite miljø	En større by
Avslutning	Nøytral	Positiv
Hovedperson(er)	Hun	Amalie
Alder	16 år	18 år
Kjønn	Kvinne	Kvinne
Sosial tilpasning	Utenfor	Veksling
Venner	Noen få	Ja
Familieforhold	Dysfunksjonelt	Velfungerende
Foreldre til stede	Far	Begge
Skilte foreldre	Nei	Ja
Selv mord		
Begår noen selvmord?	Ja	Nei
Hvis nei, hvordan er selvmord inkludert eller en del av boka?	x	Selv mordsforsøk
Relasjon til hovedperson	Mor	x
Kjønn	Kvinne	x
Skildres selvmordet?	Ja, med inngående detaljer	x
Livsfasen	Voksen	x
Er det eksplisitt eller implisitt forstått at karakteren begår selvmord?	Eksplisitt	x
Tegn på vansker/problemer	Ja	x
Venner	Nevnes ikke	x
Psykisk lidelse	Ja	x
Triggende faktorer:	Nei	x
Årsaker	Sammensatte	x
Skildres tiden før eller etter selvmordet?	Etter	Før og etter

Info om bøkene, form og komposisjon		
Tittel	<i>Bok om sorg (fortellingen om Nils i skogen)</i>	<i>Hangman</i>
Utgivelse	2018	2011
Antall sider	141	234
Forfatter	Maria Navarro Skaranger	Martina Gaux
Kjønn	Kvinne	Kvinne
Alder på forfatter da boka ble utgitt	24	52
Målform	Bokmål	Bokmål
Målgruppe	Voksen	13-15 år
Forteller	Førsteperson	Førsteperson
Tid	Veksling	Nåtid
Tidsspenn	Mellom 1 og 1,5 år	Ca. 0,5 år
Miljø/sted	En større by	Et lite miljø
Avslutning	Nøytral	Positiv
Hovedperson(er)	Jente, uten navn	Gunn
Alder	20-årene	18 år
Kjønn	Kvinne	Kvinne
Sosial tilpasning	Alminnelig	Utenfor
Venner	Nevnes ikke	Noen få
Familieforhold	Dysfunksjonelt	Dysfunksjonelt
Foreldre til stede	Begge	Én i starten, senere ingen
Skilte foreldre	Ja	Ja
Selv mord		
Begår noen selvmord?	Ja	Ja

Hvis nei, hvordan er selvmord inkludert eller en del av boka?	x	x
Relasjon til hovedpersonen	Bror til hovedpersonen	Faren til hovedpersonen
Kjønn	Mann	Mann
Skildres selvmordet?	Ja, men få detaljer	Får kun vite metode
Livsfase	Ungdom	Voksen
Er det eksplisitt eller implisitt forstått at karakteren begår selvmord?	Eksplisitt	Eksplisitt
Tegn på vansker	Ja	Ja
Venner	Nei	Nei
Psykisk lidelse	Ja	Nei
Triggende faktorer	Ja	Ja
Årsaker	Sammensatte	Sammensatte
Skildres tiden før eller etter selvmordet?	Før og etter	Før og etter